

ՉԱՐԼԶ ԴԻԿԵՆԶԻ

ԾՆՆԴԵԱՆ ԱՐՁԱԿ ԵՐԳԵՐԻՑ *)

Թարգմանեց բնագրից Մխիթար Տէր-Անդրէասեանց

Դիովս Բ.

ԵՐԵՒ ՈԳԻՆՆԵՐԻՑ ԱՌԱՋԻՆԸ

Երբ որ Սկուռլը արթնացաւ, այնքան մութն էր, որ մահ-
ճից նայելով, Թափանցիկ պատուհանը հազիւ էր կարողանում
լուկել սենեակի անթափանցիկ պատերից:

Նա աշխատում էր իր սուր աչքերով Թափանցել մութը,
եբբ մերձակայ եկեղեցու զանգը չորս քառորդ խփեց: Նա ա-
կանջները սրեց, հաշուելու թէ ո՞ր ժամն է:

Մեծ էր նրա զարմանքը, երբ զանգի ծանր հարուածների
ձայնը վեցից հօթի անցաւ, հօթից — ութի և այնպէս շարու-
նակ — մինչև տասներկուսը և ապա միայն դադարեց: Տաս-
ներկուսը: Երկուսից անց էր, երբոր նա պառկեց: Ժամացոյցը
սխալ է լինելու: Երեւի սառցի կտոր է ընկել մէջը: Տասներ-
կուսը:

Նա հուպ տուեց իր ծոցի ժամացոյցի զանգահարութեան
զսպանակը, այդ վերին աստիճանի սխալ ժամացոյցի ցուց-
մունքն ուղղելու նպատակով: Սա էլ արագութեամբ տասներ-
կուսը խփեց ու դադարեց:

— «Բա՛, անկարելի է», ասաց Սկուռլը, «որ ես մի ամբողջ
օր և յաջորդ գիշերուայ կէսը քնով լինեմ անցած: Անկարելի
է, որ արեգակին մի բան լինի պատահած և այժմ ցերեկուայ
տասներկուսը լինի»:

Յուզուած՝ նա վեր թռաւ, խարխափելով մօտեցաւ պա-

*) Տես «Մուրճ» № 10

տուհանին: Խալաթի թևքով սրբեց ապակին, որ կարողանայ մի որևէ բան ջոկել, սակայն շատ քիչ բան էր նրա տեսածը: Նա հազիւ կարողացաւ ջոկել, որ դուրսը դեռ շատ մուայլ ու ցուրտ էր, չէր լսուում դէսուդէն վազվզող մարդկանց աղմուկը, որ անպայման պիտի լսուէր, եթէ լոյսը բացուած լինէր և տարածուած աշխարհքում: Այդ մի մեծ մխիթարութիւն էր, որովհետև, այլապէս, եթէ հաշիւ պահելու համար օր ու գիշեր չը լինէր, էլ ի՞նչ արժէք կ'ունենային «Սոյն առաջին փոխանակազրիս ստանալուց երեք օր յետոյ վճարեցէք պ. Էրենազար Սկուռլըն, կամ ում որ նա հրամայի» կային մակադրութեամբ թղթերը, եթէ ոչ Միացեալ-Նամանգների արժեթղթերի *) նման մի անպէտք բանի գին:

Սկուռլըն կրկին պառկեց ու սկսեց մտածել, բայց անհետևանք: Գանի շատ էր մտածում, այնքան աւելի էին խառնուում նրա մտքերը. քանի նա աշխատում էր չմտածել—այնքան աւելի մտքի մէջ էր ընկնում: Մառլէյի Ուրուականը արդէ անփազանց տարեւ էր նրա զահլէն: Ամեն անգամ, երբ նա խելահաս դատողութիւնով իր մէջ վճռում էր, թէ այդ բոլորը երազ է,—կրկին նրա միտքը, բաց ընկած ուժեղ զսպանակի նման, յետ էր թռչում և կրկին միտքն էր պաշարում նրան. «Երազ էր արդե՞ծ, թէ ոչ»:

Այսպէս Սկուռլըն մնաց պառկած, մինչև որ ժամացոյցի զանգը երեք-քառորդ էլ խփեց: Նա յանկարծ յիշեց, որ Ուրուականը նրան նախազգուշացրել էր, սպասել մի նոր այցելուի ուղիղ ժամը մէկին: Նա վճռեց պառկած արթուն մնալ մինչև ժամի լրանալը: Եւ որովհետև քնելը նրա համար նոյնքան անհնար էր, որքան և երկինք համբառնալը՝ ճարահատեալ այդ վճիռն ընդունեց:

Այդ քառորդ ժամը այնքան երկարեց, որ նրան երբեմն թւում էր, թէ, երևի, անդգալի կերպով քնով է անցել և չի լսել ժամացոյցի զանգի ձայնը: Վերջապէս նրա սրած ականջներին հասաւ. «Դինգ-դոնգ»:

—«Մի քառորդ», ասաց Սկուռլըն հաշուելով:

—«Դինգ-դոնգ»:

—«Կէս», ասաց Սկուռլըն:

—«Դինգ-դոնգ»:

—Երեք քառորդ», ասաց Սկուռլըն:

*) Դիլինգի ժամանակ Մ.-Նահանգների արժեթղթերը շատ ընկել էին, և ինքը, հռչակաւոր հեղինակը, նրանցում մեծ վնաս էր քաշել:

—«Դինդ-դոնդ»:

—«Ահա և ժամի մէկը», ասաց Սկոուըը յաղթական շեշտով, «և ոչինչ էլ չկայ»:

Դեռ ժամերի մեծ զանգը չէր խփել, որ Սկոուըը այս ասաց, ապա այդ զանգն էլ խփեց իր խճուկ, խեղդուած և մեկամարդձոտ «մէկը»: Իսկոյն սենեակը լուսաւորուեց, և նրա մահճակալի վարագոյրները մի կողմ քաշուեցան:

Մի ձեռք յետ տարաւ նրա մահճակալի վարագոյրները, ասում եմ: Ո՛չ ոտների կողմի վարագոյրը և ոչ էլ բամակինը, այլ դիմացինը: Մահճակալի վարագոյրը քաշուեց, և Սկոուըը գլուխը բարձրացրեց:

Դէմուդէմ կանգնած էր այն չնաշխարհիկ այցելուն, որ յետ էր քաշել վարագոյրը, այն աստիճան մօտ էր կանգնած, որքան ես ձեռնից: Իսկ ես հօ բոլորովին ձեր կողքին եմ այժմ... հոգեպէս:

Դա մի օտարոտի բան էր—երեխայի նմանող. ոչ էլ այնքան երեխայի—որքան մի ծերունու, շրջապատող անբնական մթնոլորտի շնորհիւ, կարծես, դիտողից հեռացած ու երեխայի չափ փոքրացած: Նրա ծոծրակի ու մէջքի վրայ թափուած մազերը ճերմակ էին, կարճես ծերութիւնից, բայց երեսը, որ ոչ մի կնիւն չուներ, պատած էր մի ամենաքնքոյշ խաւով: Բազուկները չափազանց երկայն ու մկնեղ էին: Նոյնպէս և ձեռները, կարծես մի անսովոր ոյժ լինէր նրանց մէջը: Նրա վերին աստիճանի նուրբ ոտները, մարմնի վերի անդամների նման տկուր էին: Հագին մի մաքրափայլ սպիտակ պատմուճան էր. մէջքին մի դեղափայլ գօտի էր կապած: Ձեռքին բրունած ունէր դալար տօնածառի մի կանաչ ճիւղ և՛ ձմեռուայ այդ խորհրդաւոր նշանին իբրև մի եղակի հակադրութիւն՝ նրա զգեստը զարդարուած էր ամառային ծաղիկներով: Բայց ամենատարրօտին այն էր, որ նրա գագաթից բղխում էր լուսի մի փայլուն ու պարզ ճառագայթ, տեսանելի անելով այդ բոլորը: Այդ էր, անկասկած, պատճառը, որ նա՝ տրտմութեան բոլորներին մի մեծ շիջուցիչ *) էր գործ ածում գրակի փոխաբէն, որ այժմս բռնած ունէր ձեռքին: Միքիչ էլ զննելով նրան իր անթարթ հայեացքով, Սկոուըը նկատեց, որ այդ չէր նոյնիսկ նրա ամենատարրօտի յատկութիւնը. ինչպէս որ նրա «գօտու» մէկ մի մասն էր վառոււմ ու փայլփլում, մէկ մի ուրիշ մասը, և այն մասը, որ մի բոլոր լուսաւոր էր,—յետոյ խաւարոււմ էր, այնպէս էլ այցելուի դէմքի գծերն էին փո-

*) ձրադ հանգցնելու գործիք (ձագառաձև):

փոխում. երբեմն—մի ձեռանի, երբեմն մի ոտանի, երբեմն—քսան ոտանի, երբեմն—զոյզ ոտանի, բայց անգլուխ, երբեմն մի գլուխ առանց մարմնի: Եւ այս աներևոյթացող մասերի գըծազրութիւնից ոչ մի հետք չէր մնում թանձր խաւարում, որք մէջ հալում—կորչում էին: Եւ, զարմանք բան, կրկին նոյն տեսիլքն էր դառնում իր նախկին որոշ ու պարզ դէմքով:

—«Դ՛հ ես, տէր իմ, այն Ոգին, ոտի գալուստը նախագուշակել են ինձ», հարցրեց Սկոուշը:

—«Ես եմ»:

Ձայնը փափուկ ու քնքոյշ էր: Նա հնչում էր մի առանձին մեղմութեամբ, կարծես թէ, կողքին չլինէր, այլ հեռաւորութիւնից լինէր լսում:

—«Ո՞վ և ի՞նչ ես դու», հարցրեց Սկոուշը:

—«Անցած Ծննդեան Ոգին եմ ես»:

—«Վաղձեց անցած», հարցրեց Սկոուշը, զննելով նրա գաճաճանման արտաքինը:

—«Ո՛չ, քո անցած»:

Գուցէ, եթէ մէկը հարցնէր Սկոուշին, նա չկարողանար ասել թէ ինչ՞իւ, բայց մի առանձին ցանկութիւն ունեցաւ, որ Ոգին գլխաբաց չմնայ. այդ պատճառով խնդրեց նրան, ծածկել գլուխը:

—«Ինչ՞իւ», բացազանչեց Ոգին. «Ինչ՞իւ ես ուղում այդքան շուտ, աշխարհային ձեռներովդ, հանգցնել այն լոյսը, որ տարածում եմ ես: Բաւական չի, որ դու այն անձանց մէկն ես, որոնց կիրքն է ստեղծել այս գլակը և երկար տարիներ ընթացքում ստիպել է ինձ խրել մինչև յօնքներս»:

Սկոուշը յարգանքով յայտնեց, որ երբէք ցանկութիւն չի ունեցել վիրաւորելու և չի էլ յիշում, որ երբևիցէ իր կեանքում Ոգու գլուխը գլակ լինի դրած: Ապա՝ սիրտ առնելով, հարցրեց, թէ ի՞նչ գործով է շնորհ բերել Ոգին իրա մօտ:

—«Բարեբախտութիւնդ է ինձ այստեղ բերողը», ասաց Ոգին:

Սկոուշը շնորհակալութիւն արաւ, նրա մտքովն անցաւ, որ աւելի լաւ կը լինէր, եթէ գիշերուայ կիսին չխանգարէին իր քունը: Երևի Ոգին լսել էր նրա մտքով անցածը, որովհետեւ անմիջապէս ասաց. «Ուրեմն քո ուղղուելդ է դալուս պատճառը. «զգուշացի՛ր»:

Այս ասելով, նա մեկնեց իր ուժեղ ձեռքը և քնքշաբար բռնեց նրանը:

—«Վեր կաց ու եկ հետս»:

Ապարդիւն կը լինէր, եթէ Սկոուշը սկսէր պատճառաբա-

նեւ, թէ ոտով ման գալու ոչ յարմար եղանակ է և ոչ յարմար ժամ. թէ անկողինը տաք է, իսկ դուրսը՝ ջերմաչափը սառուցման կէտից շատ ցած, թէ նա շատ թեթեւ է հագնուած, ոտներին հողաթափ, հագին խալաթ, գլխին գիշերուայ գդակ, թէ վերջապէս հիւանդ է հարբուխով: Ոգու ձեռքը՝ թէպէտ կանացի ձեռքի նման քնքոյշ՝ բայց անդիմադրելի էր՝ Նա վերկացաւ. բայց՝ նկատելով, որ Ոգին դէպի պատուհանն է գնում՝ բռնեց նրա պատմութեանի փէշը և սկսեց աղաչել:

— «Մահկանացու եմ», աշխատում էր համոզել Սկոուշը, «վայր կ'ընկնեմ ես այստեղից»:

— «Թոյլ տուր միայն, որ շօշափեմ այստեղդ», ասաց Ոգին, ձեռքը նրա սրտին դնելով, «և դու շատ ուրիշ դէպքերում էլ մշտական նեցուկ կ'ունենաս»:

Հէնց որ արտասանեց այդ խօսքերը, նրանք անցան պատի միջից և դուրս եկան մի բաց գիւղական ճանապարհ, որ անցնում էր դաշտի միջով: Քաղաքը բոլորովին չքացել էր. նրա հետքն անգամ չկար: Նրա հետ մուկն ու մառախուղն էլ էին չքացել, և մի պարզ, ցուրտ, ձմեռնային օր էր, գետինը— ձիւնապատ:

— «Աստուած իմ», ասաց Սկոուշը, աչքերը վեր բարձրացնելով և ձեռները միացնելով. «սա իմ սնուած տեղս է: Մանկութիւնս այստեղ է անցել»:

Ոգին իր հեղ հայեացքն ուղղեց նրա կողմը, որ մինչև այժմ դեռ զգում էր Ոգու ձեռքի հետքը, թէպէտ ըստէական ու թեթեւ էր նրա քնքոյշ ձեռքի հպումը: Նա զգում էր, որ օդը լիքն է հազարումի բոյրերով, որոնցից ամենմէկը յիշեցնում էր նրան հազարումի մտքեր, յոյսեր, ուրախութիւններ և վաղճանց անցած, մոռացութեան մատնուած հոգսեր:

— «Շրթունքդ դողում է», ասաց Ոգին: «Այդ լինչ է երեսիդ վրայ»:

Սկոուշը՝ արտասովոր, խեղդուող ձայնով փնթփնթաց, թէ, երևի, պզուկ է և խնդրեց, որ Ոգին առաջնորդի իրան, ուր որ ուզում է:

— «Ճանաչում ես այս ճանապարհը», հարցրեց Ոգին:

— «Ճանաչում», գոչեց տաքանալով Սկոուշը: «Աչքերս կապած կարող եմ ման գալ այդ ճանապարհով»:

Ջարմանալի է, որ հրկար տարիներ մոռացութեան էիր մատնել, նկատեց Ոգին: «Շարունակե՛ք»:

— Ճանապարհին Սկոուշը ճանաչում էր ամենմի դուռ, ամենմի սիւն, ամենմի ծառ, մինչև որ հեռու երևաց մի վաճառաշահ քաղաք, իր կամուրջով, եկեղեցով և օձապոռոյտ

գետով: Միքանի բրդոտ «պոնի» *) այս կողմն էին վազում մէջքներին մի-մի երեխայ, որոնք բարձրաձայն խօսակցում էին գիւղական սայլերով եկող իրանց ընկերների հետ: Երեխաները բոլորն էլ ուրախ տրամադրութեան մէջ էին և բղաւիւղ՝ կանչում էին իրար. լայնարձակ դաշտերը թնդում էին ուրախ երաժշտութեան ձայներից և թարմ օդը ժպտում էր նրանց լսելով:

— «Բայց այս բոլորը երբեմն գոյութիւն ունեցած բաների ստուերներն են», ասաց Ոգին: «Նրանք չեն զգում մեր ներկայութիւնը»:

Ուրախ զրօնողները մօտեցան: Սկուռը ամենմէկին ճանաչեց և անունը տուեց: Ինչո՞ւ էր նա այդչափ ուրախանում, նրանց տեսնելիս: Ինչո՞ւ էին փայլփլում նրա սառած աչքերը, ինչո՞ւ էր թրպրտում նրա սիրտը, երբ որ անցնում էին նրանք: Ինչո՞ւ էր նրա սիրտը լցւում ուրախութիւնով, նրանց փոխադարձ շնորհաւորութիւնները լսելիս, երբ որ նրանք, ամենմէկը իր տունը գալիս, անջատման ժամին, իրար «Ուրախ Ծնունդ» էին մաղթում: Սկուռը համար ի՞նչ նշանակութիւն ունէր Ուրախ Ծնունդը: Թո՞ղ կորչի Ուրախ Ծնունդը: Ի՞նչ լաւութիւն էր՝ տեսել նա Ծնունդից:

— «Ուսումնարանը դատարկ չի», ասաց Ոգին: «Ընկերների անփութութեան մատնուած միայնակ մանուկ մնացել է դեռ այստեղ»:

Սկուռն ասաց, թէ գիտէ և սկսեց հեկեկալ:

Գլխաւոր փողոցից դուրս գալով, նրանք՝ Սկուռը և Ոգին լաւ ծանօթ նեղ անցքով՝ շուտով մօտեցան մի մռայլ, կարմիր աղիւսներից շինած տան, որի տանիքի հողմնացոյցաւոր գմբէթի միջին մի զանգ էր կախած: Մի մեծ, քայքայուած տուն էր այդ, որովհետեւ միջի ընդարձակ շինութիւնները, ինչպէս երեւում էր, անրնակ էին, պատերը խոնաւ ու մաժոտ, պատուհանները կոտրտած ու դռները խարխուլ: Գոմերում աքաղաղներն էին կռկռկռում ու փքւում, իսկ կառքերի սրահում ու ծածկոյթների տակ խոտ էր բուսել: Տան ներսը աւելի լաւ չէր պահպանուած նախկին կարգն ու սարքը. մտնելով մռայլ սրահ և բազմաթիւ սենեակների բաց դռներով հայեացք գցելով՝ տեսան որ այդ սենեակները աղքատ կահաւորուած, ցուրտ ու ընդարձակ են: Խոնաւութեան հոտ էր փչում և սառն ամայութիւն էր զգացւում այդտեղ, ուր մարդու յիշողութեան

*) Անգլիական փոքրիկ բրդոտ ձի:

մէջ յղացնում էր մտքեր՝ յաճախ ճրագի լուսով զարթնելու ու շատ սակաւ ուտելու մասին:

Ոգին ու Սկոուշը անցան սրահով դէպի տան քամակի դուռը, որ նրանց առաջ մի երկար, դատարկ ու մռայլ սենեակ բացեց, որի միջի հասարակ եղենեայ նստարանների ու դրասեղանների շարքերը կրկնապատկում էին նրա դատարկութիւնը: Այդ նստարաններից մէկի վրայ նստած, կրակի աղօտ լուսով, մի միայնակ երեխայ զբաղուած էր ընթերցանութիւնով: Սկոուշը նստեց մի նստարանի վրայ և սկսեց լալ, տեսնելով իր խեղճ, մոռացուած անձը, ինչպէս որ էր նա երբեմն: Տան խորքերից լսուող խուլ արձագանգը, տախտակամածի յետևից ավանդի ծվծվոցն ու աղմուկը, բակի կէս-սառած ջրանցքի ծորակի կաթկթոցը, մռայլ սօսու անտերև ճիւղերի միջից լսուող հառաչը, դատարկ ամբարի դռների ճռճուցը, կրակի ճթճըութոցը, բոլորն էլ, Սկոուշի սրտի վրայ մեղմացնող աղբեցութիւն էին անում և նրա արտասուքին ազատ ելք տալիս: Ոգին շօշափեց նրա ձեռքը և մատնացոյց արաւ մատաղ Սկոուշի վրայ, որ իր ընթերցանութեամբ էր պարապած: Յանկարծ, օտար հագուստով մի մարդ երևաց պատուհանի միւս կողմից, զարմանալի պարզ ու որոշ տեսանելի, գօտիլի մէջ խրած ունէր մի կացին, իսկ ձեռքին բռնած ունէր փայտով բռնած էշի սանձը:—«Բա, սա Ալի-Բաբան է», գոչեց ոգևորուած Սկոուշը: «Սա սիրելի, ազնիւ, ծեր Ալի-Բաբան է: Այո, այո, ես ճանաչեցի: Մի անգամ, երբ այն միայնակ մանուկը Ծննդեան տօնին մենակ այստեղ էր, նա եկաւ, առաջին անգամն էլ իսկև-իսկ հէնց այդպէս: Խեղճ տղայ: Իսկ Վալենտինը», ասաց Սկոուշը. «նրա կատաղի եղբայր Օսոնը, ահա գալիս են: Իսկ ի՞նչ էր նրա անունը, որին քնած՝ միայն վարտիքը հագին՝ թողին Դամասկոսի դռանը, չէ՞ս տեսնում նրան: Իսկ Սուլթանի ծառան, որին Ոգիները շուռ տուին գլխի վար. ահա նա կանգնած է գլխի վրայ: Տե՛ղն է: Ես ուրախ եմ: Ի՞նչ բան ունէր իշխանուհու հետ ամուսնանալու *):»

Հաւատացնում եմ, որ Սկոուշի գործակից բարեկամները «Միտի»-ում Հափազանց կը զարմանային, եթէ լսէին, թէ ի՞նչպէս է նա՝ իր բնութեան ամբողջ լրջութիւնով՝ մի այսպիսի բանի մասին խօսում այդչափ անսովոր ձայնով, որ լացի ու

*) Սկոուշը իր մանկութեան մէջ կարգացածներն է տեսնում «Հազար ու մի գիշեր»-ից, «Վալենտին և Օսոն» հերթաթից, ապա ԴըՖօի Ռորինսընից:

ծիծաղի մի խառնուրդ էր, և տեսնէին նրա ոգևորուած ու յուզուած դէմքը:

«Ահա և թութակը», գոչեց Սկոուշը՝ «Մարմինը կանաչ, իսկ պոչը դեղին. գլխին՝ «լատուկի» նման մի բան բուսած: Ահա նա: «Սեղձ Ռոբինսոն Կոստօ» էր կոչում նա, երբ վերջինս տուն էր վերադառնում կղզու շուրջը նաւակով պտտելուց յետոյ: «Սեղձ Ռոբինսոն Կոստօ, հըր էիր դու, Ռոբինսոն Կոստօ»: Մարդը կարծեց, թէ երազումն է տեսնում, բայց երազ չէր: Գիտե՞ս հօ, թութակն էր այդ: Ահա Ուրբաթը, որ ուժասպառ վազում է դէպի ծովի փոքրիկ խորշը՝ Հէյ, ադս, էյ»:

Ապա, իրա ընտելեան համար մի անսովոր արագութեամբ, «խեղձ երեխայ», ասաց նա, խղճալով նախկին փոքրիկ Սկոուշին և կրկին սկսեց լալ:

— «Ափսոս որ...» բարբաջեց Սկոուշը, ձեռը կոխելով գրպանը և թեքով աչքերը չորացնելով ու նայելով իր շուրջը. «բայց շատ ուշ է այժմ»:

— «Ինչո՞ւն է բանը», հարցրեց Ոգին:

— «Ոչինչ», ասաց Սկոուշը, «ոչինչ: Անցեալ գիշեր մի «աւետիս» երգող տղայ էր եկել իմ դուռս: Ափսոսում եմ, որ նրան մի բան չտուէի, ուրիշ ոչինչ»:

Ոգին ժպտաց մտքամոլոր և՛ ձեռքը շարժելով՝ ասաց. «Միւս Ծննդեան տօնին կը տեսնենք»:

Այդ խօսքերի վրայ նախկին, փոքրիկ Սկոուշը սկսեց մեծանալ, սննեակը մի քիչ աւելի մթնեց ու աւելի կեղտոտուեց: Ճախտախնիրը կծկուեցան, պատուհանները ճաքոտեցան, առաստաղից թափուեց ծեփի կտորտանքը, տակի փայտեայ ցանցը մերկացնելով: Բայց թէ ինչպէս կատարուեց այդ բոլորը, դրա մասին Սկոուշն էլ ձեզնից աւելի բան չգիտէր: Նա գիտէր միայն, որ ամեն ինչ կատարուել էր իսկիսկ այդպէս. որ նա կրկին մենակ էր մնացել, երբ մնացեալ բոլոր երեխայքը տուն էին գնացել ուրախ տօն անելու:

Այժմ նա չէր կարդում, այլ յուսահատ՝ այսուայն կողմն էր գնում: Սկոուշը նայեց Ոգուն և գլուխը տըտըր թափ տալով անձկութիւնով աչքերն ուղղեց դէպի դուռը:

Դուռը բացուեց և մի մանկահասակ աղջիկ՝ որ տղայիցն էլ պատիկ էր, վազէվազ ներս մտաւ, ձեռները զգեց տղայի վրձն ու պաշպնելով, դիմեց նրան— «Իմ սիրելի, սիրելի եղբայրս»:

— «Եկել եմ, որ քեզ տուն տանեմ, սիրելի եղբայրս», ասաց երեխան, ծափ տալով իր փոքրիկ ձեռներովն ու ծիծաղելով:

—«Տանեմ տո՛ւն, տո՛ւն, տո՛ւն»:

—«Տո՛ւն, փոքրիկ ֆէ՛ն», պատասխանեց տղան:

—«Այո՛», ասաց երեխան ուրախ-ուրախ: Տո՛ւն... առանց հանաքի: Ընդմիջտ տուն: Հայրիկն այնքան բարի է դարձել իր սովորութեան հակառակ, որ տունը կատարեալ դրախտ է: Մի անմոռանալի գիշեր անկողին մտնելուցս առաջ այնքան քաղցրութեամբ սկսեց խօսալ հետս, որ ես, առանց երկիւղի մի անգամ էլ խնդրեցի, որ քեզ թոյլ տայ գալ տուն: Նա համաձայնուեց և ուղարկեց ինձ կառքով, որ տանեմ քեզ: Կատարեալ տղամարդ ես դառնում դու», ասաց երեխան, դարմացած նայելով. «և երբէք այլևս չես վերադառնալու այստեղ. նախ՝ ամբողջ Ծննդեան տօներին մինք միասին ենք լինելու և ամենաուրախ տօն ենք անելու»:

—«Ի՞նչ կատարեալ կինարմատ ես դարձել, փոքրիկ «ֆէն», բացագանչեց տղան:

Աղջիկը ձեռներն իրար խփեց, ծիծաղեց և ձեռները մեկնեց դէպի եղբոր գլուխը, բայց այնքան պատիկ էր, որ ձեռքը տեղ չհասաւ, կրկին ծիծաղեց և մատները ծայրերի վրայ բարձրացաւ, որ գրկի նրան: Ապա սկսեց մանկական եռանդով ձգձգել նրան դէպի դուռը և եղբայրը, հակառակելու ցանկութիւն չունենալով, հետեց նրան:

Մի սարսափելի ձայն սրահից կանչեց. «Այստեղ բերէք պ. Սկոուշի սնդուկը», և սրահում երևաց ինքը, ուսումնարանի տէրը, որ կատաղի ներողամտութեամբ նայեց փոքրիկ Սկոուշին և նրա ձեռքը թափ տալով՝ սարսափելի մտաւանդութեան մէջ գցեց տղային: Ապա առաջնորդեց նրան իր քրոջ հետ մի ցուրտ փոս, որ նրա հիւրասենեակն էր և որի միջի սառցապատ քարտէզները, երկրագնդերն ու երկնագնդերը սառսուռ էին ազդում տեսնողին: Այստեղ նա մի շիշ օտարոտի թեթեւ գինի և մի կտոր զարմանալի ծանր կարկանդակ հանեց ու բաժանեց երեխաներին. միևնոյն ժամանակ լղար ծառային հրամայեց կառապանին «մի բան» խմացնել, բայց վերջինս պատասխանեց, թէ շնորհակալ է պարոնից, բայց եթէ նոյն խմիչքն է, որի համը առաջներումը տեսած կայ,— չխմելն աւելի բարուրդ է համարում: Որովհետև այդ ժամանակ պ. Սկոուշի սնդուկը արդէն կապած էր կառքի վրայ, քոյր ու եղբայր մեծ հաճութեամբ հրաժեշտի ողջոյն տալով ուսումնարանի տիրոջ, մտան կառքը և ուրախ-ուրախ սլացան ծառադարձ ճանապարհով, մշտադալար մուգ տերևների վրայից ձեռն ու եղեամի ամպեր բարձրացնելով:

—«Միշտ էլ այսպէս քնքոյշ արարած էր այդ փոքր աղ-

ջիկը, որ դողում էր ամենմի թեթև քամուց, ասաց Ոգին: «Բայց բարի սիրտ ունէր»:

— «Այո, բարի էր», գոչեց Սկոուշը: Արդարացի է ասածդ, Ոգի, Աստուած օրհնի նրան»:

— «Ամուսնանացաւ, կարծեմ», ասաց Ոգին, «և, եթէ չեմ սխալւում, երեխաներ էլ թողեց»:

— «Մէկը միայն», պատասխանեց Սկոուշը:

— «Ճշմարիտ է», ասաց Ոգին, «մի քրոջորդի ունես»:

Սկոուշը շփոթուեց և կարճ «այո» պատասխանեց:

Թէպէտ նրանք հէնց նոյն րոպէին էին դուրս եկել ուսումնարանից, բայց այժմ արդէն մի քաղաքային բանուկ փողոցում էին, ուր անցողւարձ էին անում ամառամիւսն անցորդներ, աննիւթական սայլեր ու կառքեր, որոնցից ամենմէկը կոտուվ իրա համար ճանապարհ էր բաց անում, իսկական քաղաքային աղմուկ ու ժխոր բարձրացնելով: Խանութները արդուզարդից պարզ էր, որ այստեղ դեռ շարունակւում է Ծննդեան տօնը, բայց արդէն երեկոյ էր, և փողոցները լուսաւորուած էին: Ոգին կանգ առաւ մի խանութի դռան և Սկոուշին հարցրեց, թէ ճանաչուած է, արդե՞ծ, նա այդ խանութը:

— «Ճանաչում, ասաց Սկոուշը: «Այստեղ եմ անցրել աշակերտութիւնս»:

Ներս մտան: Մի ծեր պարոն նստած էր այն աստիճանի բարձր գրասեղանի առաջ, որ՝ եթէ երկու մատ էր հասակով բարձր լինէր՝ գլուխը կը հասնէր առաստաղին: Տեսնելով նրան, Սկոուշը ոգևորուած բացազանչեց.

— «Բա, սիրելի՛ր Ֆեդրովիգ. օրհնեալ հոգի. կրկին Ֆեդրովիգն է... կենդանացած»:

Ձեր Ֆեդրովիգը վայր դրեց գրիչը, նայեց ժամացոյցին, որի սլաքը եօթի վրայ էր: Ձեռները սրբեց, դրստեց հագի լայն ժիլետը, սկսեց ամբողջ մարմնով ծիծաղել և իր իւղալի, հաստ, ուրախ ձայնով գոչեց.

— «Հէյ, այստեղ եկէ՛ք, էբենազար, Դիկ»: Նախկին Սկոուշը, այժմ մեծ տղայ դարձած, իր ընկերով հետ փութով ներս մտաւ:

— «Սա հօ Դիկ Ուիլկինզն է», ասաց Սկոուշը Ոգուն: «Տէր-Աստուած, այո, նա է, որ այնքան սիրում էր ինձ: Խեղճ Դիկ, սիրելիդ իմ Դիկ»:

— «Դէ, տղերքս», ասաց Ֆեդրովիգը: «Հերիք բանեցինք: Այս երեկոյ թաթախման երեկոյ է, Դիկ, Ծնունդ է, էբենազար: Դէ, շուտ», գոչեց ծեր Ֆեդրովիգը, ձեռքերը իրար խփելով. «շուտ արէ՛ք, փեղկերը փակեցէ՛ք»:

Ձէք կարող երևակայել, թէ պատանիները ինչ սրտով կպան գործին: Մէկ, երկու—և նրանք արդէն փեղկերը ձեռններին փողոցումն էին, երեք—և տեղը դրին, չորս, հինգ, վեց—պնդացրին, և լաւ նոթագներէ նման ծանր շունչ քաշելով, յետ եկան այնքան շուտ, որ մինչև տասներկուսը չէիք կարող համրել:

—«Դէ», գոչեց Ֆեզըվիզը զարմանալի աշխուժով իր բարձր աթոռից վար թռչելով: «Շուտ, հաւաքեցէք ամեն ինչ և տեղ բացէք այստեղ: Դէ, Դիկ, եալլահ, էբենագան:

Հաւաքել: Աշխարհիս երեսին բան չկար որ նրանք չկամենային, կամ չկարենային անել, երբ ծեր Ֆիզըվիզի աչքը նրանց վրան էր: Մի բոպէում պրծան: Ամեն կահ-կարասիք դուրս տարուեց, կարծես այլևս գործածուելու չլինէր: Յատակն աւելուեց ու լուացուեց, լապտերները վառուեցան, վառելիք աւելացրուեց կրակին և խանութն այնպէս մաքրուեց, տաքացաւ, չորացաւ ու լուսաւորուեց, որ մի ձմեռ գիշեր մարդուս ուզածն էլ հէնց այդ կը լինէր:

Եկաւ ջուլթակահարը՝ նոտերի գիրքը ձեռքին, բարձրացաւ, նստեց բարձր աթոռի վրայ սեղանի առաջ և սկսեց նուագել, կարծես յիսու՜մ փորացաւով բռնուած մարդկանց դողոց հանելով: Ներս մտաւ տիկին Ֆեզըվիզը—մի յաղթանդամ էակ: Ներս մտան երեք օրիորդ Ֆեզըվիզները—բւրախ ու սիրասուն: Սրանց հետեցին վեց երիտասարդ, որոնց սրտերը զարնուած էին: Ներս մտան նրանց մօտ ծառայող բոլոր երիտասարդներն ու կանայք: Ներս եկաւ աղախինը իր հացթուխ հօրեղբօր որդու հետ: Ներս եկաւ խոհարարուհին իր եղբօր սրտակից բարեկամ կաթնավաճառի հետ: Ներս մտաւ դիմացի խանութի տղան, որին երևի տէրը շատ էլ չէր կշտացրել. սա աշխատում էր թագ կենալ հարևան տնից եկած աղջկայ քսմակը, որի ականջները, ինչպէս երևում էր, քեօքել էր իր տիրուհին: Սրանք բոլորն էլ մէկը միւսի յետևից ներս մտան, որը քաշուելով, որը համարձակ, որը շնորհքով, որն անշնորհք, ոմանք իրար հրելով, ոմանք իրար քաշելով, այսպէս թէ այնպէս, սրանք բոլորն էլ ներս մտան: Բոլոր քսան զոյգն էլ միասին պար բռնեցին: Պարի վերջում ծեր Ֆեզըվիզը ձեռները իրար խփելով «բաւական է» գոչեց, և ջուլթակահարը իր շառագուռուած իրեսը խոթեց դարեջրի դաւաթի մէջ, որ յատկապէս նրա համար էր դրած: Բայց՝ հանգիստն արհամարհելով՝ նա կրկին տեղը բռնեց և կրկին սկսեց նուագել, թէպէտ այլևս պարող չկար, կարծես յոգնած ջուլթակահարին տախտակի վրայ դրած տուն էին տարել, իսկ սա կատարեալ նոր մարդ էր,

որ աշխատում էր, ինչ որ էլ լինի, գերազանցել նախորդին: Կրկին պարեցին, ֆանտ խաղացին ու կրկին պարեցին. ապա մէջ եկաւ քաղցր գաթան, գլինտվէյնը *), մի-մի ահագին կտոր տապակած ու խաշած հորթի սառը միս, մսալից արգանակներ և ուզածիդ չափ գարեջուր: Բայցը բէֆը դեռ սրանից յետոյ էր, երբ ջութակահարը (որ մի շատ խորամանկ անիծածն էր, այն տեսակ մարդկանցից, որ իրա գործը ինձնից կամ ձեզնից սովորելու կարիք չունի. երբ այդ ջութակահարն ասում եմ) սկսեց իր շնորհքը ցոյց տալ: Այն ժամանակ ծեր Ֆեզըվիզը վերկացաւ ու տիկին Ֆեզըվիզին հետ պարի գլուխն անցաւ: Հեշտ բան չիմանաք քսաներկու-քսաներեք զոյգ կառավարելը, մանաւանդ երբ որ բոլորն էլ այնպիսի խալիս են որ հանաք չեն սիրում. բոլորն էլ պարել են ուզում և ոչ թէ հէնց էնպէս դէսուդէն գնալ-գալ: Քսաներկու-քսաներեք զոյգ էին պարողները, բայց եթէ այդքանի կրկնապատիկն էլ լինէր — ահ, ի՜նչ եմ ասում, չորեքտակն էլ, — ծեր Ֆեզըվիզն ու տիկին Ֆեզըվիզը չէին դժուարանալ: Իսկ տիկինը հօ իր ամուսնու արժանի ընկերն էր բառիս ամենաընդարձակ նշանակութեամբ: Եթէ ասածս մեծ գովասանք չհամարէք, աւելի մեծ ասացէ՛ք՝ այն գործածեմ: Երբ Ֆեզըվիզի ոտներից կատարեալ կրակ էր թափւում: Այդ ոտներն էին, որ պարի ամենմի մասում մի զոյգ լուսնի նման փայլելում էին: Երբէք չէիք կարող գուշակել, թէ ի՜նչ է լինելու մի ըսպէից յետոյ: Եւ երբ ծեր Ֆեզըվիզն ու տիկ. Ֆեզըվիզը պարը վերջացրին, յետ ու առաջը, իրար ձեռք տալը, շնորհակալութիւնը, պտոյտը և յետ դարձան իրանց տեղը, Ֆեզըվիզը վերջ տուեց, այնպիսի ճարպիկութեամբ վերջ տուեց պարին, ոտները կարծես թափ տուեց և կրկին, առանց օրօրուելու, ոտի կանգնեց:

Երբ ժամացոյցը տասնութէկը զարկեց, ընտանեկան խնջոյքը վերջացաւ: Պ. և տիկ. Ֆեզըվիզները կանգնեցին դռան այսուախն կողմը և ամեն դուրս գնացողի ձեռքը սեղմելով «Ուրախ Մնունդ» էին մաղթում: Երբ, բացի երկու աշակերտներից, ամենքն էլ քաշուեցին, այն բարեմաղթութիւնը սրանց էլ արին. վերջիններս վերադարձրին նոյն բարեմաղթութիւնը, ապա ուրախ ձայները լռեցին և տղերքը մնացին մենակ ու անցան խանութի քամակը՝ քնելու իրանց տեղերում:

Այս բոլոր ժամանակը Սկոուլը բոլորովին կորցրել էր ղինքը: Այդ տեսարանը և իր նախկին անձնաւորութիւնը կը-

*) Համեմտելով եփած ղինի:

լանել էին նրա սիրտն ու հոգին: Նա հաստատում էր ամեն-
ինչ, յիշում էր ամենինչ, զուարճանում էր ամենինչով և
յուզւում էր մի օտարոտի յուզմունքով: Երբ նախկին Սկոուշի
և Դիկի լուսաւոր երեսները չքացան, յանկարծ նա յիշեց Ոգուն
և զգաց, որ նա ուղղակի իրան է նայում. մինչդեռ նրա գա-
գաթից բղխող լոյսը պլպլում է պայծառօրէն:

— «Մի չնչին բան», ասաց Ոգին, «այդ յիմարները սիրտը
լցնում է երախտագիտութեամբ»:

— «Ձնչի՛ն», արձագանգ տուեց Սկոուշը: Ոգին նշան ա-
բաւ նրան, ականջ դնել երկու աշակերտներին, որ գովաբանում
էին Ֆեղըվիգին. և երբ Սկոուշը կատարեց նրա պատուէրը, Ո-
գին ասաց.

— «Նա ծախսել է միայն միքանի ֆունտ ձեր ժանտ մե-
տալից. երեք, կամ շատ-շատ չորս ֆունտ *): Միթէ արժէ
դրա համար այդքան գովել: Այդպէս չէ»:

— «Այդպէս չէ», ասաց Սկոուշը, տաքանալով այդ նկա-
տողութեան վրայ և խօսելով նախկին՝ և ոչ այժմեան Սկոուշի
նման: «Այդպէս չէ, Ոգի: Նրան ձեռքումն էր մեղ բախտաւորա-
ցնել կամ անբախտացնել, մեր ծառայութիւնը թեթեացնել,
կամ դժուարացնել, զուարճալի կամ տաժանելի անել մեր
գործը: Մի խօսքով նրանից էր կախուած ուրախացնել, թէ
տրամացնել մեղ ամենմի բոպէ: Նրա տուած բախտաւորու-
թիւնը այնքան մեծ է, որ մի ամբողջ հարստութիւն արժէ»:

Նա զգաց Ոգու հայեացքը և լռեց:

— «Ինչո՞ւ լռեցիր», հարցրեց Ոգին:

— «Մի առանձին բան չկայ», ասաց Սկոուշը:

— «Ես կարծում եմ մի բան կայ», պնդում էր Ոգին:

— «Ո՛չ, ասաց Սկոուշը, ո՛չ: Միրտս ուզում է հէնց այժմ
մի երկու խօսք ասել գրագրիս: Ուրիշ ոչինչ»:

Հէնց որ Սկոուշը այս ցանկութիւնը արտայայտեց,
նախկին Սկոուշը հանգցրեց լապտերները և Ոգու հետ բաց օ-
գումը մնացին կրկին:

— «Ժամանակս մօտենում է, նկատեց Ոգին: Ծնւա՛ն»:

Այս խօսքերը չէին ուղղուած Սկոուշին, կամ մի այլ անձի,
բայց անհետևանք շննացին: Իսկոյն Սկոուշը կրկին տեսաւ իրան:
Այժմ նա մեծացել էր. իր լաւագոյն հասակումն էր նա: Նրա
դիմագծերը այժմեանի պէս կոշտ ու կռպիտ չէին, բայց արդէն
հոգսի ու ազահութեան հետքեր ունէին: Աչքերի աշխոյժ, ա-

*) 30—40 բուրլի:

գահ ու անդադրուն փայլն ապացոյց էր, որ կիրքը արմատ էր բռնել նրա սրտում և աճում ու ստուէր է անում:

Նա մենակ չէր. նրա կողքին նստած էր մի սևազգեստ, գեղեցիկ, մատաղ աղջիկ, որի աչքերում արտասուքը փայլէր լուսով էր «անցեալ Ծննդեան Ոգուց» բղխող լուսով:

— «Դատարկ բան է», ասաց աղջիկը կամացուկ. «բոլորովին դատարկ բան քեզ համար: Մի ուրիշ կուռք է բռնել իմ տեղս և, եթէ ապագայում նա կարողանայ քեզ ուրախացնել ու մխրթարել իմ փոխարէնս, իսկապէս այլևս տրտմելու պատճառ չպիտի ունենամ»:

— «Ի՞նչ կուռք է տեղդ բռնողը»:

— «Ոսկէ հորթը», պատասխանեց աղջիկը:

— «Ահա աշխարհքիս անկողնապահութիւնը... Որքան անհերողամիտ են դէպի աղքատութիւնը և ի՞նչ խստութեամբ են դատապարտում նրանց, որոնք ձգտում են հարստանալ...»

— «Շատ ես վախենում աշխարհքի կարծիքից», պատասխանեց օրիորդը քնքշաբար: «Դու պատրաստ ես ամեն բան դոհել աշխարհքիս ստոր կշտամբանքից խոյս տալու համար: Իմ աչքիս առջ քո ազնիւ տենչերդ մէկիկ-մէկիկ չքացան, մինչև որ գլխաւոր կիրքդ— շահասիրութիւնը— կլանեց քեզ: Այդպէս չէ»:

— «Ի՞նչ փոյթ», պատասխանեց Սկուշը: «Ի՞նչ փոյթ, եթէ մեծանալով խելօքացել եմ այդչափ: Դէպի քեզ հօ չեմ փոխուել»:

Օրիորդը գլուխը թափ տուեց:

— «Փոխուէ՛ր եմ»:

— «Վաղուցուայ բան է մեր պայմանը, որ կապուած է դեռ այն ժամանակ, երբ մենք երկուսս էլ աղքատ էինք և զոհ մեր դրութիւնից: Այժմ, երբ դու յամառ աշխատանքովդ բարուորել ես քո նիւթական կացութիւնդ,— փոխուել ես դու: Այն ժամանակ ուրիշ էիր»:

— «Դեռ տղայ էի», նրա խօսքը կտրեց Սկուշը անհամբերութեամբ:

— «Դո սեփական զգացմունքդ ասում է քեզ, որ դու առաջուանը չես», պատասխանեց աղջիկը: «Ես—նոյնն եմ: Այն որ ճիշտանկութիւն էր խոստանում, երբ մենք մէկ-էկ քնք սրտով,— այժմ դժբախտութեան աղբիւր պիտի դառնայ մեզ համար, երբ մենք «երկու» ենք: Չեմ ասում այլևս, թէ քանի՜ քանի անգամ եմ սրտաբեկ մտածել դրա մասին: Բաւական է գիտենաս, որ ես մտածել եմ դրա մասին և կարող եմ ազատութիւն տալ քեզ»:

—«Երբեքից ցանկացել եմ ես ազատուել քեզնից»:

—«Սօսքով.—հէ, երբէք»:

—«Ինչով, ապա»:

—«Փոխուած բնութիւնովդ ու ոգովդ, կեանքիդ մի ուրիշ մթնոլորտով, ուրիշ յոյսով, որ այժմ նպատակ ես շինել քեզ համար: Ամեն բանով, որ գին ու նշանակութիւն էր տալիս իմ սիրուած քո աչքումդ: Եթէ այդ պայմանը եղած չլինէր մեր մէջ», ասաց աղջիկը մի քնքոյշ, բայց անյողողող հայեացք դրցելով նրա վրայ, «ասան ինձ, կ'ուզէիր դու, արդեօք, այժմ ինձ:—Ահ, հէ»:

Այս ենթադրութիւնը, նրա ցանկութեան հակառակ, արդարացի թուաց նրան: Բայց նա խեղդեց այդ ներքին ձայնը և ասաց.—«Մի հաւատալ»:

—«Երկինքն է վկայ, որ ուրախութեամբ չէի հաւատալ, եթէ կարելի լինէր», պատասխանեց օրիորդը: «Դիտեմ, թէ որքան ծանր և անդիմադրելի պիտի լինի մի այսպիսի ճշմարտութիւն, երբ արդէն համոզմունք է դարձել: Եթէ դու ազատ լինէիր այսօր, վաղը, երեկ,—կարող եմ արդեօք ենթադրել, թէ դու մի անօթիտ աղջիկ կ'ընտրէիր,—դու, որ, ոչ մի գին ու նշանակութիւն չտալով «մտերմութիւն» ասածին, ամենինչ չափում ես «շահով» կամ, մի այդպիսին ընտրելով, եթէ մի ընտրէիր էլ նոյնիսկ մի այդպիսին, չգիտեմ ես, որ շուտով պիտի փոշմանէիր, զղջայիր: Ինձ յայտնի է այդ և ես, պնդացնելով սիրտս, ազատում եմ քեզ ի սէր այն բարի զգացմունքի, որ երբեմն տածուել էի դէպի քեզ»:

Երիտասարդը ուզում էր պատասխանել, բայց օրիորդը շուտ տալով իր գլուխը նրանից, շարունակեց.

—«Գուցէ անցած-գնացածի յիշատակը վշտացնի քեզ: Շատ շուտով դու ուրախութեամբ դուրս կը քշես մտքիցդ այդ յիշատակը, մի անպէտք երազի նման, որ մոռացութեան է մատնւում արթնանալուց: Բախտաւոր լինես ապագայ կեանքիդ շաւղումը, որ դու ընտրել ես»:

Առաջ օրիորդը և ապա երիտասարդը հեռացան:

—«Ոգի», ասաց Սկոուլը, «այլևս ոչինչ մի ցոյց տալ ինձ: Տար ինձ տուն: Հերիք է ինդաս իմ տանջանքներին վրայ»:

—«Էլի մի հատիկ Ուրուական», բացագանչեց Ոգին:

—«Ոչ», գոչեց Սկոուլը, «չեմ ուզում այլևս նայել: Մի ցոյց տալ ալևս»:

Բայց անխիղճ Ոգին կաշկանդեց նրան իր զոյգ բազուկներով և ստիպեց տեսնել հետեւեալը:

Նրանք արդէն մի այլ տեղ էին. շատ էլ ընդարձակ ու գեղիցիկ չէր այդ սենեակը, բայց յարմար կահաւորուած էր: Ձմեռուայ կրակի առաջ նստած էր մի գեղեցիկ, ջահիլ աղջիկ, այն աստիճան նման նախորդ տեսարանի աղջկան, որ Սկոուշը կարծում էր թէ նոյնն է, մինչև որ նրան տեսաւ արդէն մի վայելչակազմ տիկին դարձած, իր աղջկայ դիմացը նստած: Անասելի աղմուկ ու ժխոր կար սենեակում, որովհետև այնքան երեսայ կար այնտեղ, որ Սկոուշը մտքի այս անհանդիստ ընկերին չէր կարող նոյնիսկ հաշուել: Բայց ըստ երևոյթին, այս բարեկրօնեան խառնաշփոթութիւնը ոչոքի չէր անհանգստացնում, ընդհակառակը մայր ու աղջիկ սրտանց ծիծաղում էին և զուարճանում դրանով. և վերջինս, խաղի մէջ խառնուկով, անողորմաբար կողոպտուեց փոքրիկ աւագակներից: Ի՞նչ չէի տալ, արդեօք, որ նրանցից մէկն էլ ես լինէի, թէպէտ երբէք ես չէի կարող այնքան կոպտաբար վարուել նրա հետ: Ո՛չ, ո՛չ, եթէ ամբողջ աշխարհն էլ տային ինձ, ես երբէք չէի քանդիլ ու խճճիլ նրա ծամը: Երբէք չէի թոցնիլ նրա թանգագին փոքրիկ ոտնամանը. Աստուած հեռււ տանի: Իսկ նրա մէջքով փաթթուելը... երբէք չէի համարձակուիլ, այդ աներես փոքրիկներին նման: Ես կը ցանկանայի, որ իմ ձեռքս դատապարտուած լինէր կռած մնալ այդ իրանի շուրջը և երբէք չկարողանար այլևս ուղղուել: Ուղիղն ասեմ, ես սրտանց կ'ուզէի շօշափել նրա շրթունքները. նայել նրա խոնահեցրած աչքերի թերթեւաններին, որ երբէք չկարմրի ամօթխածութիւններից. արձակել նրա մազերը, որոնց մի չնչին մասը անգին յիշատակ կը համարէի. մի խօսքով խոստովանում եմ, որ կը ցանկանայի երեսայի ազատութիւն ունենալ հետը խաղալու և միևնոյն ժամանակ մեծ մարդու իմացականութիւն—գնահատելու այդ բախտաւորութիւնը:

Բայց ահա դուռը բաղխեցին և երեսայքը սկսեցին հրհրել իրանց քրոջ, որ ժպտերես, հագուստն անկարգ, այդ աղմկող ուրախ խմբով շրջապատուած, դիմաւորեց դռանը իր հօրը, որի հետ մի մշակ էլ կար, բեռնաւորուած ծննդեան ընծաներով ու խաղալիքներով: Եւ ահա բացազանչութիւններ, հրհրոց ու յարձակումն անպաշտպան մշակի վրայ: Կախ ընկան նրանից, բարձրացան նրա ուսերը, փոքրիկ թաթիկները խոթեցին ծրարների մէջ, խլեցին նրանից թղթում փաթթած կտորները, պինդ կպան նրա փողպատին, փաթթութեցան նրա վզովը և անդիմադրելի թափով ծեծում էին նրա մէջքն ու ոտնահա-

բում նրա ոտները: Ամենմի փաթեթ բացւում էր ցնծութեան ու զարմանքի աղաղակներով: Սարսափելի աղմուկ բարձրացաւ, երբ նկատեցին, որ փոքրիկը խաղալիքի «թաւա»-ն բերանն է խոթել, իսկ փայտաշէն արուեստական հնդուհաւը գուցէ և կուլ է տուել... Եւ ի՞նչ մեծ ուրախութիւն, երբ պարզուեց, որ կուլ տուած բան չկար: Ուրախութիւն, գոհութիւն և յափշտակութիւն: Մի աննկարագրելի բան: Երեխաները, որոնց հետ և աղմուկը աստիճանաբար ընդունարանը բարձրացան, ապա, աստիճան-աստիճան մինչև ամենավերին յարկը, *) ուր անկողին մտան ու հանգստացան վերջապէս:

Այժմ, երբ տանտէրը, ընթուղութեամբ գրկելով իր աղջկան, նստեցրեց նրան ու նրա մօրը իր կողքին, վառարանի մօտ, — Սկուռը աւելի ևս լարեց իր ուշադրութիւնը, և երբ մտածեց, որ մի այլ սրա նման արարած, այսքան սիրուն ու յրուստառ կարող էր իրան էլ հայր անուանել ու նրա կեանքի դառնաշունչ ձմեռը գարուն դարձնել, — նրա աչքերը մթնեցին արտասուքից:

— «Բէլ» ասաց ամուսինը, ժպտերես դիմելով իր կնոջ, այսօր քո վաղեմի բարեկամներիցդ մէկին եմ տեսել»:

— «Որի՞ն»:

— «Գուշակիր»:

— «Ի՞նչպէս գուշակեմ: Կաց, գիտեմ», իսկոյն աւելացրեց արկիւնը ամուսնու պէս ժպտալով. — «պ. Սկուռըն»:

— «Պ. Սկուռըն էր: Անցնում էի նրա գրասենեակի պատուհանի մօտով, որ փակ չէր, ներսն էլ ճրագ կար վառ: Տեսե՞մ նրա ընկերը մահուան անկողնում՝ իսկ նա — ամենակ կողքին նստած: Բոլորովին միայնակ աշխարհքումս...»

— «Ոգի», ասաց Սկուռըն խզուած ձայնով, «տար ինձ այստեղից»:

— «Ասումեմ որ այս բոլորը անցած-գնացած բաների ստուերներն են», ասաց Ոգին: «Եղած բաներ ես տեսնում, իզուր մի քարկանալ ինձ վրայ»:

— «Տմբ ինձ այստեղից», գոչեց Սկուռըն, «անտանելի է այս բոլորը ինձ համար»:

Շուտ գալով դէպի Ոգին և նկատելով, որ նա նայում է իրան մի այնպիսի հաճոյքով, որի մէջ, զարմանք բան, կարե-

*) Անգլիական ընակաբանները մերոնց նման մի յարկում չեն լինում: Առաջին յարկում ընդունարանն ու սեղանատունն է լինում, որի տակը խոհանոցը, երկրորդում՝ ննջարանը, երրորդում՝ երեխաների սենեակը կային:

լի էր ջոկել բոլոր նրա ցոյց տուած դէմքերի կտորները,— Սկոուշը սկսեց կռուել նրա հետ:

— «Թող ինձ, ետ տար ինձ: Հերիք է տանջէս»:

Այդ կռուի ժամանակ,— եթէ կարելի է կռիւ անուանել այն, որ Ոգին իր հակառակորդին կարծես չէր դիմադրում նրա կատելի կերպով,— Սկոուշը նկատեց, որ նրա լոյսը վառւում է ազատ ու պայծառ. և այդ լոյսին վերագրելով Ոգու ազդեցութիւնը, խլեց նրանից շիջուցիչ-գոյալը և յանկարծակի գցեց նրա գլխին ու սկսեց հուպ տալ:

Գոյալը ծածկեց ոգու ամբողջ մարմինը: Թէպէտ Սկոուշը իր բոլոր ուժով հուպ էր տալիս, բայց չէր կարողանում մարել լոյսը, որ անընդհատ դուրս էր բղխում գոյալի տակից, գետնի վրայով:

Նա զգաց, որ ուժասպառւում, յաղթւում է քնելու անդիմադրելի փափագով. ապա իր սեփական ննջարանումն զգաց իրան: Վերջին անգամ նա հուպ տուեց գոյալը, ապա նրա ձեռքը թուլացաւ և հազիւ անկողնին հասնելով՝ ծանր քնի մէջ ընկաւ:

Գլուխ Գ.

ԵՐԵՒ ՈԳԻՆԵՐԻՑ ԵՐԿՐՈՐԴԸ

Անասելի խումիոցից արթնացած ու անկողնումը նստած խելքը գլուխը ժողովող Սկոուշին յիշեցնելու կարիք չկար, թէ ժամացոյցի զանգը «մէկը» պիտի տայ: Նա զգում էր որ իսկ-և իսկ ժամանակին էր ուշքի եկել, այն իսկ ժամին, երբ պիտի տեսակցութիւն ունենար Յակոբ Մաուէյի Ոգու միջամտութեամբ իրա այցելութեանը գալիք երկրորդ Ուրուականի հետ: Բայց, ցուրտ զգալով, այլ ևս նստած չմնաց իր հետաքրքրութիւնը բաւականացնելու, թէ այս նոր Ոգին վարագոյրներից հին է քաշելու, այլ ինքը իր ձեռքով բոլոր վարագոյրներն էլ յետ քաշեց և, կրկին պառկելով, ուշադրութեամբ աչք ածեց չորս կողմը: Որովհետեւ ուզում էր երևալուն պէս կանչել Ոգուն և ոչ թէ անպատրաստ լինելով յանկարծակի «վեր թռչել»:

«Ընկած-դուրս-եկած» մարդիկ, որ պարծնում են թէ իրանք ամեն դժուար դրութիւնից ելք կը գտնեն և ընդունակ են ամեն բանի, սկսած «արծիւը թէ գիրը» խաղից մինչև մարդասպանութիւնը, որպիսի ծայրայեղ հակադրութիւնների միջև անպայման մեծ անդունդ և գործողութիւնների ու առար-

կանների ահադին՝ շարք կայ: Չհամարձակուելով Սկուռլի մասին այսպիս լեզու գործածել, խնդրում եմ, սակայն, հաւատալ, որ, նա պատրաստ սպասում էր շատ օտարոտի երևոյթների և ոչ մի բան՝ սկսած մի երեխայից մինչև մի ռնգեղջիւր՝ ոչ մի բան — չէր կարող զարմացնել նրան բաւականին:

Արդ, ամեն կերպ պատրաստուած ամեն բանի, նա ոչ մի կերպ պատրաստ չէր ոչնչի: Հետևապէս, երբ զանգը խփեց «մէկ» և ոչոք չ'երևաց, նա սկսեց սաստիկ դողալ: Հինգ ըոպէ, ասոր ըոպէ, մի քառորդ ժամ անցաւ, կրկին ոչինչ: Բոլոր ժամանակ Սկուռլը պառկած էր անկողնում, որ կենտրոն էր դարձել կարմրագոյն փայլուն լոյսի, որի ճառագայթները, զանգը խփած ըոպէից հեղեղել էին նրան, և որ պարզապէս լոյս լինելով հանդերձ—մի խումբ Ոգիներէից աւելի սարսափելի էր, որովհետև նա անկարող էր ըմբռնել, թէ ի՞նչ է այդ, կամ ի՞նչ պիտի լինի: Մէկ՝ ենթադրեց, թէ մի գուցէ ինքն է հէնց նոյն ըոպէին այդ հետաքրքիր երևոյթի աղբիւրը, զուրկ նոյնիսկ գիտակից լինելու միտքարութիւնից: Վերջապէս, նա սկսեց մտածել, ինչպէս ես կամ դուք կը մտածէինք հէնց սկզբից, որովհետև միշտ կողմնակի դիտողը լաւ գիտի թէ ի՞նչ պէտք է անել և, սակայն ինքը նոյն դրութեան մէջ,—ամենից վերջը կ'անէր ինչոր հարկն է,—ասում եմ: Նա սկսեց մտածել, թէ այդ չնաշխարհիկ լոյսի աղբիւրն ու պատճառը, երևի, կողբի սննեակուսն է և հէնց այդպէս էլ էր, որովհետև հէնց այնտեղից էր լոյսը: Եւ երբ այլևս կասկած չկար թէ որտեղից է ըլխում լոյսը, նա հանդարտ վեր կացաւ անկողնից, և հողաթափները շփշփացնելով, մօտեցաւ դռան:

Այն ըոպէին երբ Սկուռլը ձեռքը մեկնեց դէպի դուռը, մի օտարոտի ձայն նրա անունը տուեց և ներս հրաւիրեց:

Նա հնազանդուեց:

Անկասկած իր սեփական սննեակն էր, բայց մի զարմանալի փոփոխութիւն էր տեղի ունեցել: Պատերն ու առաստաղը զարդարուած էին թարմ կանաչով, կարծես կատարեալ ծառաստան լինէր, լիքը հասած, գեղեցիկ պտուղներով: Բաղեղի և ճագոմի փայլուն թերթիկները, մանր հայելիների նման, անդրադարձնում էին լոյսը. ահագին կրակ էր բոցավառուած վառարանում, որի նմանը վաղուց չէր տեսնուած այդ ողորմելի տանը ոչ Սկուռլի և ոչ Մաուէյի օրով, շատուշատ ձմեռ գիշերներ: Յատակին ահագին դէզ էին կազմում հնդուհաւերը, սագերը, երէները, հաւերը, խողովէներ, մսեղէներ, կաթնակեր խոճկորները, երշիկներ իր կար շարքերը, մսալից արգանակներ, պլում-պուզդինգները, խեցգետնով լիքը տակառները,

տաք-տաք խորոված շագանակը, կարմրաթուշ խնձորը, հիւթալի նարինջը, հրաշալի տանձերը, ահագին քաղցր գաթաները, որ լցնում էին սենեակը իրանց-նուրբ բոյրով: Եւ այդ դէպից դահ էր յարմարեցրել իրա համար մի ուրախ հսկայ, փառահեղ արտաքինով, ձեռքին մի վառ կերոն, ո՛չ այնքան Առատութեան Եղջիւրի նման, որ բռնած էր բարձր-բարձր, որպէսզի լոյսն ընկնէր Սկոուշի վրայ, երբ որ նա դուրս կը նայի դռան քաժակից:

— «Ներս արի», գոչեց Ոգին: «Ներս արի, մարդ, և լաւ ձանաչիր ինձ»:

Սկոուշը քաշուելով ներս մտաւ և գլուխ խոնարհեց Ոգու առաջ: Այլ ևս նախկին Սկոուշը չէր. և թէպէտ պայծառ ու սիրալիւր էին Ոգու աչքերը, այնուամենայնիւ նա խոյս էր տալիս նրանցից:

— «Ես այս Ծննդեան Ոգին եմ», ասաց նա. «նայիր ինձ»:

Սկոուշը յարգանքով նայեց: Հագին մի հասարակ մուգ-կաշնաչ շոր էր, ծայրերը սպիտակ մորթի դրած: Ազատ գցած էր վրէն, բաց պահելով նրա հոռիութիւնը, որ չէր ուզում, կարծես, պահուել կամ թագնուել որեւէ արհեստական բանի տակ: Զգեստի լայն ծալքերի տակից երևացող ոտները—նոյնպէս մերկ էին. գլխին կանաչ պսակ ունէր, որի վրայ այստայն կողմից պսպղում էին սառցի կտորներ: Նրա մուգ մազերը երկար էին և արձակ. ազատ, ինչպէս ուրախ դէմքը, պայծառ աչքերը, բաց ձեռքը, զուարթ ձայնը, համարձակ վարուեցողութիւնը, գեղածիժաղ երեսը: Մէջքին կապած ունէր մի հին սրի պատեան, բայց սուր չկար մէջը և մաշուած ու ժանգոտած էր պատեանը:

— «Երբէք չե՞ս տեսել ինձ նմանը», գոչեց Ոգին:

— «Երբէք», պատասխանեց Սկոուշը:

— «Մօտ չե՞ս եղել մեր ընտանիքի կրտսեր անդամների հետ երբևիցէ, ուզում եմ ասել վերջին տարիներս ծնած մեծ եղբորդս հետ, որովհետեւ ես չափազանց ջանիլ եմ», շարունակեց Ոգին:

— «Զեմ կարծում», ասաց Սկոուշը, «դժուար թէ տեսած լինեմ նրանց: Քանի՞ եղբայր էր դուք»:

— «Հազար ութ հարիւրից աւելի», ասաց Ոգին:

— «Սարսափելի բան է դրանց հաց հասցնելը», մրթմրթաց

Սկոուշը:

Ներկայ Ծննդեան Ոգին ոտի կանգնեց:

— «Ոգի», ասաց Սկոուշը խոնարհութեամբ, առաջնորդիլ ինձ ուր որ ուզես: Անցեալ գիշեր զոռով տարան ինձ, սակայն

մի դաս առայ, որ դեռ չեմ մոռացել: Թէ դու էլ դաս ունես տալու, ուզում եմ անել այս գիշեր:

— «Շօշափիր հանդերձա»:

Սկսում էր կատարեց Ոգու հրամանը և պինդ բռնեց նրան: Տօնածառ, բաղեղ, կարմիր պտուղներ, ճագոմ, հնդուհաւ, սագ, երէ, հաւ, խողեղէն, մսեղէն, կոճկոր, երշիկ, խեցգետին, արգանակ, պուդրինգ, պտղեղէն, պունչ... ամեն բան չքացաւ իսկոյն: Նոյնպէս և սննեակը, կրակը, կարմրագոյն լոյսը, գիշերային, ժամը. և անա նրանք մի քաղաքային փողոցում են: Մենդեան առաւօտ էր, սաստիկ ցուրտ: Ամբոխը աղմկում էր. ամենմէկը իր տան առաջի սալայատակի նոյնպէս և տանիքի ձիւնը քերելով ուրախ և ոչ անախորժ աղմուկ էր անում. իսկ փողոցում վազվզող երեխայքը հրճւում էին, կտուրներէից թափուող ձիւնից առաջացող տարափով:

Տները բաւականին մութն էին հրեւում, իսկ պատուհանները աւելի մութ՝ կտուրների ձեան հարթ սպիտակութեան և գետնի վրայի գորշագոյն ձիւնի հակադրութեամբ, ուր որ երեսի խաւի վրայ երևում էին ծանր կառքերի անիւների խորը հետքերը. հետքեր, որ մեծ փողոցների անկիւններին հարիւրաւոր ձևերով այսուայն կողմն էին ծովում և իրար հետ հիւսւում ու ակօսների մի խառը ցանց կազմում, որին հետեւելը այդ թանձր դեղնագոյն ցեխում ու սառած ջրում—հեշտ չէր: Երկինքը մռայլ էր և ամենակարճ փողոցներն էլ լիքն էին կեղտոտ՝ կէս-հալած ու կէս-սառը մառախուղով, որի մասնիկները խտանալով, մրի տարափ էին կազմում, կարծես, Մեծ-Բրիտանիայի բոլոր վառարանները, խօսք մէկ արած, վառուել՝ քէֆ էին անում: Ո՛չ եղանակը և ոչ քաղաքն էին ուրախ, բայց մի այնպիսի ուրախութիւն էր տիրում այստեղ, որ ամառային ամենապայծառ օդն ու ամենափայլուն արևն էլ չէին կարող առաջացնել:

Տանիքների ձիւնը սրբողներն էլ էին ուրախ ու դուարթ. կտուրների վրայից իրար ձայն էին տալիս և ձնագունդ խաղում, ի սրտէ ծիծաղելով իրար դիպցնելիս և ոչ պակաս զուարճանալով վրիպելիս: Հաւալածառների կրպակները դեռ կիսաբաց էին, մրգավաճառներն էլ ճաճանչում էին լուսափայլ: Ահագին, կլոր, հաստափոր, շագանակով լիքը քթոցները նմանում էին ուրախ «պատուելի»-ների ժիլիաններին, որ՝ թեք ընկած դռների առաջ, կարծես, չափազանց առատութիւնից կաթուածահար, վայր էին ընկնում փողոցը: Կարմիր, գորշագոյն, հաստափոր խպանակաւ սոխը՝ չաղութիւնից պսպղում էր իսպանացի վարդապետի նման և խորամանկ հեշտասիրութեամբ

աչքով էր անում անցուղարձ անող աղջկերանց, համեստութեամբ աչքը գցելով վերևից կախ ճագոմին^{*)}։ Տանձ ու խընձորի դէզերը կարծես բլուրներ լինէին։ Աչքի ընկնող չանգալ ներից՝ բարեգութ մանրավաճառները կախել էին խաղողի ողկոյնները, որ անցուղարձ անողների բերանի շուրը գնայ... ձրիաբար։ Վայրի ընկոյնների գորշ դէզերը իրանց բոյրով յիշեցնում էին մարդու անցած-գնացած ախորժելի զբօսանքները ծառաստաններում, երբ մարդու ոտներ խրում են չորացած տերևների մէջ։ Նոռֆուկի մալի, մզագոյն, եփած խնձորների կողքին—աչքի էին ընկնում դեղնագոյն, հիւթալի նարինջներն ու լիմոնները, որ կարծես, սպասելիս լինէին «մուշտարու», որ թղթում փաթթի, տուն տանի ու ճաշից յետոյ անուշ անի։ Ընտիր պտղեղէնների հետ ի ցոյց դրուած ոսկեփայլ ու արծաթափայլ ձկները նոյնիսկ, սառնարիւնների տաղտուկ ընտանիքի անդամներ լինելով հանդերձ, կարծես զգում էին, որ մի արտասովոր բան է կատարւում իրանց շուրջը, և ամենմի ձուկ՝ դանդաղ ու անկիրք՝ պտտում ու պտտում էր իր փոքրիկ աշխարհում։

Իսկ մանրավաճառները, ճ, մանրավաճառները, համաբեա դռնփակ, պատուհանները գոցող տախտակներից միայն մէկը կամ երկուսը հանած, սակայն ի՞նչ հրաշալի տեսարան էր բացւում այդ նեղլիկ ճեղքերից։ Կշեռքների թաթերը զրնգալունգում էին ուրախ-ուրախ, կծիկները պտտւում, թիւերը բացւում, արկղիկները վեր-վար թռչկոտում, կարծես ձեռնածուի հրամանով. թէյի և սուրճի խառն անուշահոտութիւնը ախորժելի էր ու գրգռիչ, խաղողն առատ ու ընտիր էր, նուշը—անչափ սպիտակ, դարչինը այնքան ձիգ-ձիգ և ուղիղ, ուրիշ համեմունքը այնքան նուրբ, շաքարապտուղները այնչափ առատօրէն շաքարած, որ ամենասառնասիրտ նայողին անգամ ճանապարհից կը հանէին և, հետեապէս, միտքը կը պղտորէին։ Հիւթալի ու մալի թուղը, ֆրանսիական գեղեցիկ արկղիկներում դարսած մեխաշ սալորը, ամեն ինչ, մի խօսքով, այնքան համեղ ու գեղեցիկ էր իր տօնական տեսքով. գնողներն էլ, մեծայոյս տօնի բերելիք բարիքների վրայ, այնպիսի փութով էին շտապում, որ ընդհարւում էին իրար դռանը, կատաղաբար ջարդոտում իրար ուռէքթոցները, մոռանում իրանց գնածները խանութպանի սեղանի

*) Ենդեան տօնին տներն ու կրպակները զարդարւած են լինում ի միջի սլոյց և ճաղովով. եթէ մէկին յաջողուեց մի կին կամ աղջիկ կանգնացնել ճաղովի տակը, իրաւունք ունի համբուրելու նրան, կամ հետը պարելու։

վրայ, կրկին վազէվազ վերադառնում, յետ վերցնում, և հա-
րիւրաւոր այսպիսի սխալներ անում, չփոխելով սակայն նոյն
ուրախ տրամադրութիւնը: Իսկ խանութպանն ու նրա գործա-
կատարներն այնչափ ուշադիր և եռանդուն էին, որ նրանց
գործնոցների յղկած սրտաձև ճարմանտները, կարծես հէնց նը-
րանց սեփական սրտերը լինէին, դուրս դրած ի տես ամենքի,
որպէսզի Մենդեան թռչնակները *) կտցահարեն, եթէ ուզենա-
լու լինեն:

Բայց շուտով զանգահարութիւնը եկեղեցի հրաւիրեց ժո-
ղովրդին և ամենքը իրանց ամենալաւ շորերով և ամե-
նաուրախ դէմքերով գնում են ու գնում: Միևնոյն
ժամանակ բազմաթիւ կողմնակի փողոցներից, նեղ ու ծուռ
անանուն անցքերից, անթիւ ժողովուրդ դուրս թափուեց,
փռում եփելիք կերակուրները ձեռներին, փռուը տալու: Այս
աղքատ-շուայների տեսքը երևի սաստիկ հետաքրքրեց Ոգուն,
որովհետև նա Սկոուշի հետ կանգ առաւ մի փռան առջ և
ամենմի ներս մտնողի ամանի խուփը բարձրացնելով, անդա-
դար սրսկում էր նրանց իր ձեռքի կերոնով: Այդ մի արտա-
սովոր կերոն էր. մէկ-երկու անգամ երբ կերակուր բերողները՝
դուանը իրար հետ ընդհարուելով՝ սառը խօսք ասացին իրար,
նա միքանի կաթիլ հեղուկ կթացրեց կռուողների վրայ իր կե-
րոնից և անմիջապէս նրանց քէֆը տեղն եկաւ: Եւ հէնց իրանք
նկատեցին, որ ամօթ է Մենդեան օրը կռիւ անել: Եւ ճիշտ որ
ամօթ է, Աստուած վկայ, ամօթ է:

Կամաց-կամաց զանգահարութիւնը դադարեց և փոքր
փակուեցան. սակայն այս բոլոր ճաշերն ու եփութուխը ի-
րանց ախորժելի հետքը դրոշմեցին այս հացթուխների վառա-
րաններին. նոյնիսկ սալայատակը ծխում էր, կարծես քարերն
էլ էին եփութուխ անում:

—Արսկած հեղուկդ առանձին համ ու հոտ ունի», հար-
ցրեց Սկոուշը:

—«Ա՛յո, իմ համ ու հոտս»:

—«Ամէն մի ճաշի այսօր նա հաղորդելու է այդ համ ու
հոտը», հարցրեց Սկոուշը:

—«Ամեն մի ըարի ճաշի: Աւելի ևս աղքատները ճաշին»:

—«Ինչո՞ւ աղքատներին աւելի», հարցրեց Սկոուշը:

—«Որովհետև ամենից շատ նրանց է հարկաւոր»:

—«Ոգի», ասաց Սկոուշը մի բոպէ մտածելուց յետոյ,

*) Օրիորդներին է ակնարկում այդ «թռչնակ» խօսքով:

զգարմանում եմ, որ մեզանից վերը բնակող արարածներին
դու ես հէնց, որ ուզում ես այս մարդկանց զրկել այդ անմեղ
զուարճութեան հեշտութիւնից։

— «Ե՞ս», գոչեց Ոգին։

— «Դու ուզում ես զրկել նրանց ամեն կիրակի ճաշելու
հնարաւորութիւնից, յաճախ դա միակ օրն է, երբ նրանց կե-
րածին կարելի է ճաշ անունը տալ», ասաց Սկոուլը։ «Ա՞յդ է
ուզածդ»։

— «Ե՞ս», գոչեց Ոգին։

— «Հօ դու ես, որ ամեն կիրակի փակել ես տալիս այս
տեղերը», ասաց Սկոուլը։ «Իսկ իմ ասածս էլ հէնց դրա
հետեանքն է»։

— «Ե՞ս», բացազանչեց Ոգին։

— «Ներիր, եթէ սխալուած եմ։ Սակայն բո, կամ ձեր ըն-
տանիքի անունիցն է միշտ այդ կատարուել», ասաց Սկոուլը։

— «Զեր երկրի վրայ շատ մարդ կայ, պատասխանեց Ո-
գին, որ յայտարարում է, թէ ճանաչում է մեզ և մեր անու-
նից բաւականութիւն է տալիս իրա կրքերին, հպարտութեանը,
չարութեանը, ատելութեանը, նախանձին, փարիսեցուծեանն ու
եսականութեանը, սակայն այդ մարդիկ բոլորին օտար են
մեզ ու մերայնոց։ Յիշիր ասածս ու նրանց արածների մեղ-
քը իրանց շէնքին դիր և ոչ թէ մեր *)»։

Սկոուլը խոստացաւ յիշել և նրանք անտեսանելի, ինչպէս
և առաջ, անցան ու մտան քաղաքի արուարձանները։ Ոգին մի
նշանաւոր յատկութիւն ունէր (որ Սկոուլը արդէն փոքան մօտ
նկատել էր)։ Հնայած իր հսկայական մեծութեանը, կարողանում
էր ամեն տեղի հեշտութեամբ յարմարուել։ Հնաշխարհիկ արա-
բածի շնորհքով կանգնել ցած տանիքի տակ նոյն հեշտութեամբ,
ինչպէս մի ահագին սրահում։

Գուցէ իր այս կարողութեան ի ցոյց դնելու ցանկութիւ-
նը, կամ թէ նրա բարի, մեծահոգի, սրտազին բնութիւնը և
դէպի աղքատները տածած համակրանքը՝ բարի Ոգուն առաջ-
նորդեցին ուղղակի դէպի Սկոուլի գրադիրը, որի բնակարանն
եկաւ, Սկոուլն էլ հետը, Ոգու փէշքիցը բռնած. դռան շէմքին
Ոգին ժպտաց, կանգ առաւ ու Բոբ Կոնչիտի բնակարանը սը-
րսկեց իր կերոնից։ Մի լաւ միտք արէք։ Բոբը միայն 15 բոբ**)

*) Անգլիայում կիրակին շափողանց խիստ պահելու պատճառով, խեղճ
մարդիկ, որ միայն այդ օրն են լինում ազատ, զուրկ են մնում ամեն զուար-
ճութիւնից։

**) Բառախաղ. Բոբ—Ռոբերտ անուան փողաքշականն է և բոբ (փոքր
տոսով)— շիլլինգ ասել է։

էր ստանում շարթեկան. իր սեփական անուան պատճէններէց միայն 15-ը ամեն շաբաթ, այնուամենայնիւ ներկայ Ծննդեան Ոգին օհնեց նրա համեստ բնակարանը:

Ոտքի կանգնեց Բորի կին տիկին Կոնչիտը, հագին մի խոշնացած, երկու անգամ երեսը շուռ տուած, շոր, բայց էժանագին ժապաւէններով զարդարած, որ վեց պենսով գեղեցկութիւն են տալիս հին շորին: Իր երկրորդ աղջկայ, Բելինդա Կոնչիտի օգնութեամբ, որ նոյնպէս զարդարուած էր ժապաւէններով, սփռոցը գցեց. մի չանգալ էլ գետնախնձորի կաթսայի մէջ էր գցել Պետրոս Կոնչիտը, որի բերանն էին մտնում շապկի հրէշշաւոր օձիքի ծայրերը (Բորի անձնական սեփականութիւնը, տօնի առիթով իր որդուն ու ժառանգին անցած). սակայն Պետրոսը հիանում էր իր «վայելուչ» զարդարանքով և սաստիկ ցանկութիւն ունէր երեւալ ամենալնտիր ճիւղալիքներում իր ճերմակ օձիքը հագին: Վաղեմազ ներս ընկան զոյգ փոքրիկ Կոնչիտները, աղջիկ ու տղայ, բղաւելով թէ փռան մօտ սագի հոտ էր գալիս և իրանք ճանաչեցին իրանց սագի հոտը: Սոխի և եղեսպակի անուշահոտութիւնից ոգևորուած փոքրիկ Կոնչիտները պարում էին սեղանի շուրջը և Պետրոս Կոնչիտին մինչև երկինքը փառաբանում, մինչդեռ սա, առանց հպարտութեան (թէպէտ օձիքը շատ էր բարձր պահում նրա ծնօտը) փչում էր կրակը, մինչև որ յամառ գետնախնձորը քլթփլթալով սկսեց բաղխել բարձրաձայն իր խուփը, որ դուրս տան ու կճպեն իրան:

— «Ի՞նչ եղաւ տեսնես, ձեր աղիդ հայրը», ասաց տիկ. Կոնչիտը: Նոյնպէս ձեր եղբայրը, Տայնը Տիմը: Անցեալ Ծննդեան Մարթան էլ կէս ժամ առաջ արդէն տանն էր»:

— «Մարթան այստեղ է, մայրիկ», ասաց մի աղջիկ, որ նոր էր ներս մտնում:

— «Մարթան եկաւ, մայրիկ», գոչեցին երկու փոքրիկ Կոնչիտները: «Հո՛ւռա... Մի այնպիսի սագ ունենք, Մարթա, որ»...

— «Ինչո՞ւ եո, սիրելիս, այսքան ուշացել», ասաց տիկին Կոնչիտը, պաշպչելով նրան ու վերցնելով նրա շաւն ու գըլխարկը եռանդուն հոգատարութեամբ:

— «Անցած գիշեր մի քիչ գործ ունէինք վերջացնելու, մայրիկ, պատասխանեց աղջիկը, իսկ այս առաւօտ հաւաքում էինք ամենինչ»:

— «Էաւ, հիմա թողնենք այդ, երբ որ դու եկել ես արդէն», ասաց տիկ. Կոնչիտը: «Նստի՛ր, սիրելիս, կրակի մօտ ու տաքացիր, Տէրը քեզ հետ»:

— «Ո՛չ, չէ, հայրիկը գալիս է», գոչեցին երկու փոքրիկները, որ միաժամանակ ամեն տեղ էին: «Թագնուհիր, Մարթա, Թադնուհիր»:

Մարթան Թադնուհեց. ներս մտաւ ինքը՝ հայրը—փոքրիկ Բորը, օրօրելով առջևիցը կախ շալի ծայրերը, ամենապակասը երեք ոտաչափ երկարութեամբ, դեռ ծոպերը չհաշուած: Նրա հնամաշ շորը կարկատուած էր ու մաքրած տօնի առիթով: Տայնը Տիմին էլ շալակել էր, որովհետեւ, աւանդ, վերջինս, ոտների տեղ, երկաթի կտորների վրայ էր քաշքշում իր մարմինը:

— «Բն, ուր է մեր Մարթան», գոչեց Բոր Կոնչիտը, նայելով շուրջը:

— «Ձի եկել դեռ», ասաց տիկ. Կոնչիտը:

— «Ձի եկէր», ասաց Բորը, կորցնելով իսկոյն իր ուրախ տրամադրութիւնը (եկեղեցուց մինչեւ տուն Տիմի նժոյգի պաշտօնը կատարելով, ուրախ սրտով էր տուն մտել). «Մննդեան Թաթախման գիշերն էլ չեն թողել տուն»:

Մարթան, որ չէր սիրում հօր տխրութիւնը նոյնիսկ հանաքի համար, անժամանակ դուրս պրծաւ պատուհանից և ընկաւ նրա գիրկը, մինչեւ երկու փոքրիկները քարշ էին տալիս Տայնը Տիմին դէպի լուացքի սենեակը, պուդդինգի քլթփլթոցին ականջ դնելու:

— «Իսկ փոքրիկ Տիմը թնչպէս էր պահում իրան, հարցըրեց տիկ. Կոնչիտը, ամուսնու դիւրահաւատութեան վրայ մի կուշտ ծիծաղելուց յետոյ, երբ Բորն էլ ուզածի չափ փաղաքշել էր աղջկան:

— «Շատ լաւ, անչափ լաւ», ասաց Բորը: «Մինակ նստած անքան միտք է անում նա ինքնիրան, որ չլսուած բաներ են անցնում մտքովը: Տուն գալիս նա ինձ պատմեց, թէ յոյս ունի, որ եկեղեցում ժողովուրդը նկատած կը լինի հաշմանդամութիւնը, որ Թաթախման երեկոյ առանձին ախորժանքով յիշեցրած կը լինի Սրան, որ բժշկում էր կաղերին ու կոյրերին»:

Բորի ձայնը դողդոջիւն էր այս պատմութիւնն անելիս, իսկ հրը ասաց, որ Տայնը Տիմը մեծանալով կազդուրւում ու ամրապնդւում է, աւելի ևս դողդողաց:

Բայց դեռ ոչ մի խօսք չարտասանած, լուեց նրա երկաթէ ոտների աշխոյժ Թրխկթրխկոցը և ներս մտաւ Տայնը Տիմը, որին փոքրիկները տարան նստացրին կրակի կողքին, աթոռի վրայ. Բորը, Թեքերը ետ տալով (կարծես ողորմելի շո-

րի վրայ մաշուելու տեղ լինէր մնացած), մի թան «շին» *) պատրաստեց լիմոնով, խառնեց գդալով ու դրեց վառարանի մօտ. Պետրոսն ու փոքրիկները գնացին սազը բերելու ու շուտով վերադարձան, մեծ շքով բերելով սազը:

Մի այնպիսի աղմուկ բարձրացաւ, կարծես սազը թռչուններէից ամենահազուագիւտը լինէր. մի թևաւոր հրաշք, որի մօտ սև կարապէն էլ ոչինչ բան է. և, իսկապէս, այդ տան մէջ սազը—սև կարապի նման մի չտեսնուած բան էր: Տիկ. Կոնչիտը նախօրօք պատրաստած «սօուս»-ն էր տաքացնում ու քլթփլթացնում, Պետրոսը անասելի ուժով գետնախնձորն էր տըրորում, օրիորդ Բելինդան եփած խնձորն էր համեմում, Մարթան տաք-տաք պնակներն էր սրբոտում, Բորը—Տայնը Տիմին էր տեղաւորում իր կողքին սեղանի նեղլիկ անկիւնում, փոքրիկներն ամենքի համար աթոռներ էին դնում, իրանց համար էլ չմոռանալով, և իրանց տեղերը բռնած, գդալները բերաններն էին դրել, որպէսզի ձայն չհանեն, մինչև սազ վերցնելու հերթը իրանց հասնի: Վերջապէս կերակուրները սեղան դրուեցան ու աղօթքն ասուեց: Հետեւեց խորին լուսթիւն և տիկ. Կոնչիտը հանդարտութեամբ վերցնելով դանակը ու աչքի անցնելով, պատրաստուեց խրել սագի կուրծքը. և երբ որ վերջապէս սագի փորը ճղուեց ու այնտեղից դուրս թափուեց վաղուց սպասած «միջուկը», հիացքի շշուկ բարձրացաւ, և նոյնիսկ Տայնը Տիմը, որին դրդում էին երկու փոքրիկները, դանակի կոթը խփեց սեղանին և մի թոյլ «հիւսուս» գոչեց:

Երբէք այսպիսի սազ չի տեսնուած: Բորն ասաց, թէ, հաւատաս, երբէք այսպիսի սազ չլինի տապալուած: Նրա քնքըշութիւնը, համ ու հոտը, մեծութիւնն ու էփանութիւնը—ամենքին զարմացնում էին: Էփած խնձորի ու տրորած գետնախնձորի հետ միասին—կուշտ ճաշ էր ամբողջ ընտանիքի համար. իսկապէս, ինչպէս որ ուրախ սրտով նկատեց տիկ. Կոնչիտը (աղնարկելով սեղանի վրայ մնացած մի փոքրիկ ոսկորի կտորին), սազը ամբողջովին դեռ չեր կերուել—պրծել, և ահա ամեն մէկը կուշտ էր, նամանաւանդ կրտսեր Կոնչիտները կորել էին սոխի ու եղեսպակի մէջ մինչև ունքերը: Այլա օր. Բելինդան փոխեց պնակները, իսկ տիկ. Կոնչիտը միայնակ դուրս եկաւ սենեակից, պուդդինգը կաթսայից հանելու ու բերելու: Միայնակ, որովհետև սիրտը արոփում էր, թէ միգուցէ հում լինի, միգուցէ ձմուռի հանելիս, միգուցէ գող լինի մօտ՝ յետի բակից ու թոցրած պուդդինգը, մինչդեռ իրանքէֆ էին

*) Մի տեսակ արտոյ:

քաշում սաղն անուշ անելիս. այդ ենթադրութիւնից փոքրիկները գունաթափ եղան:

Օհօ, գոլորշուն նայէք, պուղդինգը հանել են: Լուացքի հոտի պէս մի հոտ, որ երևի քսակիցն *) էր գալիս: Մի հոտ, որ կարծես սեղանատան մի կողքին գաթա են թխում, իսկ միւս կողքին—լուացք անում: Պուղդինգն էր: Կէս ըռպէից ներս մտաւ տիկ. Կոնչիտը, շիկնած, սակայն հպարտ ժպիտն երեսին, բերաւ պուղդինգը, թնդանօթի գնդի նման ամուր ու պինդ, կէս-բոցավառ (մի քիչ խաղողի օղի էր ածել վրէն ու կպցրել), տօնածառի ճիւղով զարդարած:

Օ՛, հրաշալի պուղդինգ: Բոք Կոնչիտը լըջօրէն ասաց, որ տիկ. Կոնչիտը, իր ամուսնութեան օրից, երբէք այսպիսի յաշոդ բան չի շինել: Տիկ. Կոնչիտն ասաց, թէ այժմ նրա սիրտը ճնշող բեռը վերացաւ վերջապէս, որովհետեւ, խոստովանք լինի, նա կասկած ունէր պուղդինգի յատկութեան վրայ ալիւրի պակասութեան պատճառով: Ամենքն էլ մի բան ասացին, բայց ոչոք չասաց, կամ չմտածեց, թէ այդ պուղդինգը չափազանց քիչ է մի այդպիսի մեծ ընտանիքի համար: Այդպիսի մի միտք կատարեալ հերետիկոսութիւն կը լինէր և Կոնչիտներից ամենմէկը կը շիկնէր այդպիսի մտքից:

Վերջապէս ճաշը վերջացաւ, սփռոցն հաւաքուեց, վառարանը մաքրուեց ու կրկին վառուեց: Բոքի պատրաստած ըմպելիքի համը տեսնուեցաւ. շատ լաւն էր: Սեղանի վրայ խնձոր ու նարինջ դրուեց և մի թիակ լիքը կաղին (մաշկամիրդ) ածուեց վառարանը: Ապա Կոնչիտների ամբողջ ընտանիքը բազմեց կըրակի շուրջը, երկու բաժակ ու մի անկոթ թաս, որ ընտանիքի ունեցած-չունեցած ապակեղէնն էր, ի ցոյց դրուեց Բոքի կողքին:

Տաք-տաք ըմպելիքը այդ ամաններն ածելիս այնպէս էին փայլիլում Բոքի աչքերը, կարծես ոսկէ գաւաթներ լինէին նրա առաջին: Իսկ մաշկամիրդը ճոթճոթում ու տրաքոտում էր կրակի մէջ: Բոքը բաժակն առաւ և առաջարկեց:

—«Ուրախ Միունդ ամենքիս, սիրելիներս, Աստուած օրհնի մեզ»:

Ամբողջ ընտանիքը արձագանդ տուեց:

—«Աստուած օրհնի ամենմէկիս», ասաց Տայնը Տիմը ամենքից վերջը:

Իր փոքրիկ աթոռի վրայ նա նստած էր հօր կողքին: Բո-

*) Պուղդինգը քսակի մէջ է եփում:

բը ձեռքիցը բաց չէր թողնում նրա փոքրիկ չոր ձեռքը, կարծես ուզում լինէր ասել, թէ սիրում է իր զաւակին ու ցանկանում է նրան միշտ իր կողքին պահել և երկիւղ է կրում, թէ մի գուցէ խնն իրանից:

— «Ոգի», ասաց Սկոուշը կարեկցութեամբ, որ առաջ անծանօթ էր իրան. «ասա ինձ, կ'ապրի արդե՞ծք Տախը Տիմը, թէ ոչ»:

— «Մի դատարկ աթոռ եմ տեսնում աղքատիկ վառարանի մօտ և խնամքով պահուող մի անտէր ցուպ», պատասխանեց Ոգին, «եթէ այդ ուրուականները չփոխուեն ապագայում, երեսնան պիտի մեռնի»:

— «Ո՛չ, ո՛չ», ասաց Սկոուշը: «Օ՛հ, ոչ, բարի Ոգի, խնայի՛ր նրան»:

— «Եթէ այս ուրուականները անփոփոխ թողնի գալիք Ծննդեան Ոգին, իմ ցեղիցս ոչոք այլևս չի տեսնի նրան», պատասխանեց Ոգին: «Բայց դէ՛ ի՞նչ մեծ բան, մեռնում է, թող մեռնի ու պակսեցնի աւելորդ աղգաբնակութեան թիւը»:

Սկոուշը, լսելով իր սեփական խօսքերը Ոգու բերանից, գլուխը քաշ գցեց, խղճի խայթ գլալով:

— «Մարդ», ասաց Ոգին, «եթէ մի կտոր քար չի սրտիդ տեղումը, այլևս չկրկնես այդ անսիրտ, անհոգի խօսքերը, քանի որ չգիտես, թէ ով է աւելնորդը և ո՞ւր է նա: Դժուարի վճռես, թէ ով պիտի ապրի և ով մեռնի: Գուցէ Ամենաբարձրեալի տեսակէտից միլլիօնաւոր այսպիսի խեղճ մարդկանց որդիք քեզից աւելի արժանաւոր են և կենանքի արժանի: Տէր Աստուած, տերեւի վրայի միջատը մահի է դատապարտում փոշու մէջ ապրող իր քաղցած եղբայրներին»...

Ոգու նկատողութիւնից Սկոուշը կախ գցեց գլուխը և դողալով չէր համարձակուում բարձրացնել, բայց յանկարծ իր առունը լսելով, աչքերը բարձրացրեց:

— «Պ. Սկոուշի կենացը», ասաց Բորը. «առաջարկում եմ պ. Սկոուշի կենացը, որ միջոց է տալիս մեզ այս խնշոյքը վայելելու»:

— «Ի՞նչպէս չէ, ի՞նչպէս չէ», գոչեց տիկ. Կոեչիտը կարժրելով: «Երանի այստեղ լինէր: Մի լաւ ձեռքովս կը տայի. սրտումս հաւաքուածը մի լաւ կ'ուտեցնէի»:

— «Միբերիս», ասաց Բորը, «երեխայոց ներկայութեամբ... և Ծննդեան օրը,»

— «Անկասկած», ասաց տիկինը, «միայն Ծննդեան օրն է, որ մարդ խմում է պ. Սկոուշի նման մի հրէշաւոր, ժլատ, ան-

սիրտ, անհոգի մարդու կենացը: Դու հօ լաւ եւ ճանաչում նրան, Ռոբերտ: Ոչոք քեզ պէս չի ճանաչում նրան, խեղճ մարդ:

— «Միբելիս», պատասխանեց Ռոբը մեղմութեամբ, «Ծնունդօրը»...

— «Յմում եմ նրա կենացը քո խաթրիդ ու այս օրուայ պատճառով», ասաց տիկ. Կռեչիտը, «և ոչ թէ նրա խաթրին: Աստուած կեանք տայ նրան: Ուրախ Ծնունդ ու բախտաւոր նոր տարի նրան: Անկասկած նա ուրախ ու բախտաւոր է... շատ»...

Ապա խմեցին նոյն կենացը երեխայքը: Այդ առաջին բանըն էր, որ առանց զգացմունքի էին կատարում: Տայնը Տիմը ամենից վերջը խմեց, մի քոռ-կոպէկի արժէք չտալով նոյնիսկ: Սկսուցը այդ ընտանիքի հրէշն էր, որի անուան յիշատակութիւնը մտայլ ամպով պատեց ամենքին և ամբողջ հինգ բոպէ չէր ցրւում:

Յետոյ կրկին նրանց քէֆը տեղն եկաւ և ուրախութիւնը տանապատկուեց: Բոր Կռեչիտը պատմեց, որ Պետրոսի համար մի պաշտօն ունի աչքի առաջ, որ եթէ աշողուի, շարթեկան հինգ շիլլինգ ու վեց պենս ոտճիկ կ'ունենայ: Երկու փոքրիկները ծիծաղեց պայթում էին, Պետրոսին պաշտօնում երեւակայելով. իսկ ինքը Պետրոսը մտքամոլոր կրակին էր նայում իր օձիքի միջից, կարծես շուարած, թէ ի՞նչ կերպով պիտի շահեցնէր այդ ահագին եկամուտը: Մարթան, որ մի կար աւող կնոջ մօտ աշակերտուհի էր, պատմեց, թէ ինչեր էր կարելի, քանի՞ ժամ էր աշխատում, առանց գլուխը բարձրացնելու, և թէ Ռոբան ուշ է վեր կենալու վաղն առաւօտ անկողնից ու հանգստանալու է մի լաւ տօնի պատճառով վաղը տանն էր մնալու: Նոյնպէս, թէ միքանի օր առաջ նա մի կոմսուհի ու մի լորդ էր տեսել, որ համարեա «Պետրոսի բոյին» էր, այս խօսքերի վրէժն Պետրոսը այնքան վեր բաշեց իր օձիքը, որ՝ եթէ այնտեղ լինէիք, այլ ևս չէիք կարող տեսնել նրա գլուխը: Իսկ մաշկամիրզն ու Թասը շրջան էին անում ձեռքից ձեռք, և Տայնը Տիմը երբեմնակի երգում էր ձիւնի մէջ կորած մի թափառական երեխայի մասին, թէպէտ և թոյլ ու մղկտան ձայնով, սակայն շատ լաւ էր երգում: Աչքի ընկնող բան չկար այստեղ, ոչ էլ ընտանիքն էր մի փայլուն ընտանիք: Լաւ հագնուած չէր կարելի անուանել դրանց. կօշիկները կարկատտած, հանգերձները մաշած, իսկ Պետրոսը երեկ անձանօթ չէր «գրաւ դնելու» ձևականութիւններին: Սակայն դրանք բախտաւոր ու գոհունակ էին, սիրում էին իրար ու յարմարում հանգամանք-

ներին: Իսկ մեկնելու բողոքին Սկուլին աւելի ևս բախտաւոր թուաց Ոգուկերոնով լուսաւորուած ընտանիքը. նա մինչև վերջը զմայլում էր նրանցով, մանաւանդ Տայնը Տիմով:

Մինչ այս մինչ այն, խաւարը խտացաւ և ձիւնը սաստկացաւ. մինչդեռ Սկուլին ու Ոգին ընթանում էին փողոցով, խոհանոցներում ճոթճոթացող կրակը, հիւրանոցների ու միւս սենեակների լոյսը — հրաշալի էր: Մի տեղ երերուն բոցը լուսաւորում էր Խորոթելի ճաշի պատրաստութիւնները, թէ ի՞նչպէս էին կրակի առաջ տաքացնում պնակները, իսկ կարմիր, ծանր վարագոյրները պատրաստուած էին ընկնելու ու սենեակն ապահովելու դրսի ցրտից ու խաւարից: Մի ուրիշ տեղ տան բոլոր մանուկները դուրս էին թափուած ձիւնի տակ, իրանց ամուսնացած քոյրերին, եղբայրներին, հօրեղբայրներին, մօրեղբայրներին, հօրաքոյրերին և այլ ազգականներին՝ առաջինը դիմաւորելու: Մի տեղ, կրկին, հաւաքուած հիւրերի ու բողոքողներին էին նկարում պատուհանների վարագոյրների վրայ, մի ուրիշ տեղ մի խումբ սիրուն աղջկերք տաք հագնուած, ամենքը միասին չոթվոթալով ու թովռալով հարևանի տունն էին անցընդում. և վնայ ամուրի մարդուն, որ կը պատահէր այդ կարմրաթշիկ չարածէի հրեշտակներին:

Բարեկամների տներ գնացող այս բազմաթիւ խմբերը տեսնելով — մարդ կարծում է, թէ տներում այլևս մարդ չի լինելու մնացած, որ այս եկող հիւրերին բարի գալուստ մաղթի, մինչդեռ ամենմի տան բոցկողովաւորանի օտո շրջան կազմած սպասում էին հիւրերին: Օրհնեալ լինին. ինչ բերկրանք էին պատճառում Ոգուն. նա, կուրծքը բաց, սաւառնում էր բազկատարած, և մեծահոգաբար տարածում հզօր ձեռքով իր լոյսն ու անմեղ ուրախութիւնը ամենուրեք: Մինչև անգամ փողոցների լապտերները վառողը, որ առաջ էր վազում, մութ փողոցը զարդարելով լոյսի բծերով և զուգուած էր ու երևի հիւր էր գնալու այս երեկոյ. Ոգուն հանդիպելով՝ բարձրաձայն ծիծաղեց, թէպէտ զգում էր, որ բացի Ծննդից, ուրիշ ընկեր չունի:

Եւ յանկարծ՝ առանց նախազգուշացնելու նոյնիսկ մի խօսքով՝ Ոգին կանգ առաւ մի մտայլ ու անապատ ճահճի մէջ, որ լիքն էր անտաշ քարերի հրէշաւոր կտորներով, կարծես հսկաների գերեզմանատուն լինէր, և ջուրը հոսում էր իր ուղած տեղից կամ, եթէ որևէ տեղից չէր հոսում, սառնամանիքն էր պատճառը, որ սառցրել, կաշկանդել էր նրան: Եւ բացի ամսոյց, տատասկից և վայրի խոտից՝ ոչինչ չէր բնում այդ տեղ: Արեւմուտքում՝ արևի մայր մտած տեղը՝ մի կասկար-

միւր շերտ էր մնացել, որ այդ ամայութեան վրայ ըռպէական պայծառ հայեացք գցեց, ապա՝ հետզհետէ մոայլելով, կորաւ խաւարչտին գիշերուայ մթութեան մէջ։

— «Այս լճի տեղ է», հարցրեց Սկոուլը։

— «Այստեղ են ապրում այն բանուորները, որոնք աշխատում են ստորերկրեայ հանքերում», պատասխանեց Ոգին։ «Սա-կայն, տես, սրանք էլ են ճանաչում ինձ»։

Մի խրճիթի պատուհանից լոյս երևաց և նրանք շտապով դէպի լոյսը դիմեցին։ Քար ու ցեխից շինած մի պատի միջով անցնելով, նրանք մի ուրախ խումբ գտան բոցկլտացող կրակի շուրջը հաւաքուած։ Մի գառամեալ ծերունի ու մի պառաւ, իրանց որդոց, թոռների ու ծոռնիկների հետ բոլորն էլ զարդարուած իրանց ամենալաւ տօնական զարդերով։ Ծերուկը, որի ձայնը խլանում էր յաճախ քամու շտաշից այս ամայի անապատում, Ծննդեան երգ էր երգում իր թոռնիկների համար։ Հինաւորց երգ էր դա, մանկութիւնից սովորած և ամբողջ խումբը արձագանդ էր տալիս տեղ-տեղ խմբովին։ Հէնց որ թնդում էր խմբի ձայնը, ծերուկը ողևորւում էր ու բարձրացնում ձայնը, և հէնց որ խումբը լռում էր, նրա ձայնն էլ էր մարում։

Ոգին այլաւեղ մնացողը չէր. նա պատուիրեց Սկոուլին բռնել իր փէշքը և պատի միջից անցնելով դիմեց—բայց ուր։ Ծովը չէր, արդեօք։ Հէնց այդ էր։ Յետ նայելով, Սկոուլը զարհուրեց. ցամաքը վերջանում էր մի շարք սարսափելի ժայռերով, որ իրանց քամակն էր մնացել։ Ալիքների որոտը խլացնում էր նրա ականջները. ծովը գոլում, ալեկոծում, փոթորկում էր իր յորձանքներով փորոտած զարհուրելի այրերի մէջ և աշխատում էր տալնուվրայ անել երկիրը։

Ծովափից մի քանի մղոն հեռու, մի ցած ու ամայի ժայռի վրայ, որ տարին տասներկու ամիս հեղհեղում էր ալիքներիով,—մի մենաւոր փարոս կար։ Նրա հիմքը ծածկուած էր ծովախոտի խուրճերով, իսկ ծովային թռչունները (կարծես հողմի ծնունդ, ինչպէս որ ծովախոտը ջրի ծնունդ է) վերովար էին անում ալիքների նման, որոնց փրփուրն էին ուղում քաշել, կարծես, իրանց թևերով։

Եւ նոյնիսկ այստեղ, փարոսին հսկող երկու պահապանը կրակ էին արել, որ հաստ պատի լուսամտից գցում էր իր փայլը հռելի ծովի վրայ։ Մէկը միւսի կողմ ձեռքը սեղմելով անտաշ սեղանի վրայ նրանք ուրախ Ծնունդ մաղթեցին միմեանց մի թաս արաղով և նրանց մէջ տարիքով մեծը, որի դէմքը հին նաւի գլուխը զարդարող փայտաշէն դէմքի նման

պիտիուած ու մաշուած էր եղանակի խստութիւնից, մի կոպիտ երգ սկսեց, որ մի ներքին փոթորիկ էր կարծես:

Կրկին Ոգին սլացաւ խաւար ու փոթորկալից ծովի վրայ հեռու-հեռու, ինչպէս ասաց Սկոուշին, շատ հեռու որեւէ ցամաքից և նրանք կանգ առան մի նաւի վրայ: Մօտեցան նաւաստիներին ու տամնապետներին: Կարծես մռայլ ուրուականներ լինէին ամենմէկը իր տեղում: Բայց նրանցից ամենմէկը մի Ծննդեան երգի եղանակ էր մոմոռում, կամ միտք էր անում Ծննդեան մասին, կամ անցած-գնացած Ծննդեան տօնի մասին մի պատմութիւն էր փափսում իր ընկերոջը, իսկ ուշ ու միտքը իրա օջաղումն էր: Եւ նաւի վրայ ամեն մարդ՝ քնած թէ արթուն, բարի թէ չար, աւելի այս օրը, քան թէ տարուայ որևէ օր, մի բարի խօսք էր գտնում ուրիշի համար. և ամեն մէկը ըստ կարելոյն տօնում էր այդ օրը: Եիշում էր հեռում գտնուող սիրելիներին և գիտէր, որ նրանք էլ իրան են յիշում սիրով:

Սկոուշը ականջ էր դնում քամու շառաչին և մտածում էր, թէ որչափ հանդիսաւոր բան է եղել սլանալ անապատ մը-թութեան մէջ անյայտ անդունդների վրայ, որոնք Մահի Հափ խորհրդաւոր ու խորն են. և որքան մեծ էր նրա զարմանքը, երբ յանկարծ մի կուշտ ծիծաղի ձայն հասաւ նրա ականջին: Նրա զարմանքը աւելի ևս սաստկացաւ, երբ նա ճանաչեց, որ այդ իր քրոջ որդու ծիծաղն էր, իսկ ինքն էլ գտնուում է մի լուսաւոր, չոր, ուրախ սենեակում, Ոգին էլ իրա կողքին ժպտերես նայում է այդ քրոջ որդուն խրախուսիչ փաղաքշանքով:

—Հա, հա, ծիծաղում էր Սկոուշի քրոջ որդին. «հա, հա, հա...»

Եթէ բախտի բերմամբ դուք մի որեւէ տեղ պատահած կաք մէկին, որ Սկոուշի քրոջ որդուց աւելի կուշտ ծիծաղ ունի, կարող եմ պսիլ, որ կ'ուզենայի տեսնել այդ մարդուն: Ծանօթացրէք ինձ նրա հետ, որ նրա ամենալաւ բարեկամը դառնամ:

Աշխարհիս սիրուն ու աղնիւ կարգերից մէկն էլ այն է, որ եթէ ցան ու վիշտը վարակիչ են, աւելի ևս անդիմադրելի վարակիչ են ծիծաղն ու ուրախութիւնը: Մինչդեռ Սկոուշի քրոջ որդին թուլանում էր ծիծաղից, կողքերը բռնում, գլուխը պտտացնում ու երեսը ծռւում ամենատարուտի ձևերով,—նրա կիներն էլ էր ծիծաղում ամուսնու նման կուշտ-կուշտ: Նրանց մօտ հաւաքուած բարեկամներն էլ յետ չէին մնում ու հռհռում էին բարձրաձայն:

—Հա, հա: Հա, հա, հա: Հա, հա:

— «Նա ասաց, թէ դատարկ բան է Մնունդը. իմ արևածագոյնց Սկոուլի քրոջ որդին: «Նա դեռ համոզուած էլ է...»

— «Մեծ ամօթ նրան, Ֆռեդ», ասաց կինը վրդովուած: Օրհնեալ լինին կանայք. նրանք երբէք կիսատ բան չեն անում: Ամեն բան ծայրայեղութեան են հասցնում:

Տիկինը շատ սիրուն էր. անչափ սիրուն... Հրաշալի դէմքի արտայայտութիւնը— մի բիշ, կարծես, զարմացած, թըշերին— փոսիկներ, փոքրիկ, վարդագոյն բերանը, որ կարծես համբոյրների համար էր ստեղծուած, անկասկած բիշ չէր համբուրում. զանազան սիրուն փոքրիկ փոսիկներ նրա ծնօտի վրայ, որ ծիծաղելիս խառնուում էին իրար. և մի զոյգ արեգակնափայլ աչք, որոնց նմանը, երևի, երբէք չէր տեսել մի ուրիշ սիրուն գլխի վրայ: Առհասարակ մի հրապուրիչ և սակայն հանգստացնող արարած: Օ՛հ, կատարելապէս հանգստացնող:

— «Բանն այն է, որ մի զարմանալի ծերուկ է նա», ասաց Սկոուլի քրոջ որդին. «և այդպիսով ընկնում է ամենքի աչքից: Այնուամենայնիւ նրա վատութիւնը աւելի իրան է մնում և ես սրտումս ոչինչ չունեմ նրա դէմ»:

— «Հաւատացած եմ, որ շատ հարուստն է», ընդհատեց կինը: «Դռնէ դու մեշտ այդպէս ես ասում»:

— «Որ ի՞նչ, սիրելիս», ասաց Սկոուլի քրոջ որդին. «Նա ոչ մի օգուտ չի քաղում իրա հարստութիւնից: Ո՛չ մի բարեգործ չի անում: Նոյնիսկ սեփական անձի յարմարութիւններին չի ծառայեցնում: Նոյնիսկ այդ հարստութիւնը մի օր մեզ թողնելու միտքը— հա, հա, հա— չի մխիթարում նրան»:

— «Համբերութիւն չունեմ», նկատեց Սկոուլի քրոջ որդին: «Վերջինիս քոյրերը և ուրիշ տիկիւնները նոյն կարծիքը յայտնեցին»:

— «Օ՛հ, իսկ ես ունեմ», ասաց Սկոուլի քրոջ որդին: «Նա վշտանում եմ նրա համար և չեմ կարող նեղանալ նրանից, եթէ ուզենամ էլ: Ո՞վ է նրա բնութիւնից մնաստողը— Ի՞նքը, սիշտինքը: Օրինակ, նա մտցրել է իրա գլուխը՝ չսիրել մեզ և չի գալիս մեզ հետ ճաշելու: Հետևաբար, Հէնց ինքն է զրկւում այսպիսի ճաշից»:

— «Իսկապէս ես կարծում եմ, որ նա մի շատ լաւ ճաշից է զրկւում», ընդհատեց կինը: «Ամենքն էլ նոյնը կրկնեցին, որովհետև հէնց նոր էին վերջացրել ճաշը և ճրագը վառած, խմբուել էին վառարանի մօտ, քաղցրեղէնի սեղանի շուրջը»:

— «Լաւ, շատ ուրախ եմ», ասաց Սկոուլի քրոջ որդին.

«որովհետեւ ես շատ էլ բարձր կարծիք չունեմ այս ջահիլ տըն-տեսուհիների մասին: Դժուք ինչպէս, Տոպեռ»:

Տոպեռը, որ աչքը գցել էր Սկոուշի քրոջ որդու քնինե-րից մէկի վրայ, պատասխանեց, թէ ամուրի մարդը մի այն-պիսի թշուառական է, որ իրաւունք չունի այդ հարցի մասին կարծիք յայտնելու: Այդ խօսքերի վրայ քնիններից մէկը (այն փափրիկը, օձիքը ժանեակներով զարդարածը և ոչ այն, որ վարդերով էր զարդարած) շիկեց:

— «Շարունակիր, Ֆոնդ», ասաց կինը ծափահարելով: «Զարմանալի մարդ, երբէք չի վերջացնում սկսած խօսքը»:

Սկոուշի քրոջ որդու ծիծաղը կրկին բռնեց, և որովհետեւ անհնար էր դերձ մնալ նրա վարակիչ աղղեցութիւնից, թէպէտ փափրիկ քնին շատ էր աշխատում հոտաւէտ քացախով զսպել իրան, ամենքն էլ հետեցին նրա օրինակին:

— «Ուզում էի ասել», ասաց Սկոուշի քրոջ որդին, որ նը-րա մեզ հետ չհաշտուելու հետեանքը այն է, ինչպէս ես կար-ծում եմ, որ զրկուում է միջանի բոլոր մեզ հետ զուարճանալուց, որից նա երբէք վնաս չէր քաշի: Հաւատացած եմ, որ իր մը-ռայլ մտքերից, խոնաւ գրասենեակից, փոշոտ սենեակից աւե-լի գուրեկան ընկերներ կը գտնէր այստեղ: Ես մտադիր եմ ամեն տարի հրաւիրել նրան, որովհետեւ խղճում եմ նրան. իսկ գալն ու չգալը իրա բանն է: Թող մինչև իր մահը հայհոյի նա ինձ Մնունդ օրը, բայց հօ նա չի կարող մտածել, թէ լաւ բանի է: Ես չեմ վախենում և տարէցտարի, լաւ տրամադրու-թեամբ գնալու եմ մօտն ու ասելու. «Ինչպէս ես, քեռի Սկոուշ»: Եթէ երբեքից այդպիսով նրա տրամադրութիւնը փոխուի և նա տասնհինգ ֆունտ աւելացնի իր գրագրի ոտձկի վրայ, — այդ էլ մի բան է, և կարծում եմ որ երեկ աղղեցի նրա վրայ»:

Այժմ միւսների հերթն էր ծիծաղելու նրա վրայ, որ խօ-սում էր Սկոուշի վրայ «աղղելու» մասին: Բայց ի բնէ բարե-բարոյ լինելով և շատ էլ ուշադրութիւն չդարձնելով թէ ինչի վրայ են ծիծաղում, որովհետեւ առհասարակ ամեն բանի վրայ ծիծաղում էին, նա խրախուսում էր նրանց ուրախութիւնը, խմիչքի շիշը առաջարկելով հիւրերին ուրախ-ուրախ:

Թէյից յետոյ մի քիչ երաժշտութեամբ զբաղուեցին: Ե-րաժշտասէր ընտանիք էր, որ վարժ էր թէ խմբական ուրախ և թէ եկեղեցական երգեր երգելու: Կարող եմ հաւատացնել ձեզ. մանաւանդ Տոպեռը, որ շատ բամբ ձայն ունէր, սակայն ոչ նրա ճակատի երակներն էին ուռում և ոչ էլ երեսն էր կարմրում: Սկոու-շի քրոջ որդու կինը լաւ տաւիղ էր ածում. իմիջի այլոց նա նուա-գեց մի եղանակ էլ (մի դատարկ բան, որ երկու բոլորում կա-

բող էք սովորել ու սուլել)։ Անցեալ Ծննդեան Ոգին յիշեցրեց Սկուռլին որ այդ այն երեխայի սիրած եղանակն է, որին ուղարկում էին փոքրիկ Սկուռլին գիշերօթիկ ուսումնարանից տուն բերելու։ Երբ որ այդ եղանակը հնչեց, Սկուռլը յիշեց Ոգու ցոյց տուած անցեալը, նա աւելի կակղեց ու մտածեց, որ եթէ յաճախ լինէր լսած այդ եղանակը տարիներ առաջ, նա իր բարի կենցաղով կարող էր բախտաւորուած լինել իր սեփական ձեռքով և կարելի չէր ունենալ հանգուցեալ։ Յակոբ Մառլէյին գերեզմանից դուրս բերելու։

Սակայն ամբողջ երեկոն երաժշտութեան ջնուերեցին։ Մի քիչ յետոյ նրանք սկսեցին ֆանտ խաղալ. և լաւ բան է երբեմն երեխայութիւն անելը նաժանաւանդ Ծննդեան տօնին, որ յիշեցնում է Մեծ-Մանկան երեխայութիւնը։ Ներողութիւն. առաջ սկսեցին աչքակապուկի խաղալ։ Այո, աչքակապուկի։ Բայց Տոպեռի աչքերի կապ լինելուն ես նոյնքան կը հաւատամ, որքան դուք կը հաւատաք՝ թէ նրա աչքերը կօշիկների մէջն էին։ Իմ կարծիքով Սկուռլի քրոջ որդու հետ նախօրօք պայմանաւորուած էր և Ներկայ Ծննդեան Ոգուն անյայտ չէր այդ խորամանկութիւնը։ Ժանեակաւոր շալով չաղլիկ քննուն յետամուտ լինելու ձեւը—մարդկային դիւրահաւատութեան կատարեալ անարգանք էր։ Ունատակ տալով կրակի ունելիքները, աթոռների վրայով թռչկոտելով, ընդհարուելով դաշնամուրին, վարագոյրների մէջ շփոթուելով, նա ամեն տեղ հետևում էր օրիորդին։ Նա միշտ գիտէր թէ Ռրտեղ է չաղլիկ քննին և ուրիշ ոչոքի չէր ուզում բռնել։ Ոմանք դիտմամբ ընկնում էին նրա գիրկը, իսկ նա ձևացնում էր, թէ աշխատում է դրանց բռնել. սակայն պարզապէս ամենքից խուսափելով, իսկոյնսեթ չաղլիկ քննու յետևիցն էր ընկնում։ Օրիորդը յաճախ բողբոջում էր և արդարացի, որովհետև այդ չի ազնիւ խաղի կարգը։ Որքան էլ աշխատում էր օրիորդը աննկատելի սլուռել, այնուամենայնիւ վերջապէս բռնուեց։ Տոպեռը նրան մի այնպիսի անկիւն գցեց, որ այլևս ոչ մի ելք չկար. այդտեղ դատապարտելի էր Տոպեռի վարմունքը։ Նրա պատճառաբանութիւնը, թէ իբր չի ճանաչում, թէ իբր պիտի շօշափի նրա գլուխը, և իբր թէ հաստատապէս որոշելու համար թէ ո՞վ է բռնուածը, նա պիտի շօշափի նրա որոշ մատի մատանին ու նրա պարանոցի մանեակը, —այս բոլոր խորամանկութիւնները հրէշաւոր ստորութիւններ էին։ Անկասկած օրիորդը յայտնեց իր կարծիքը դրա մասին, երբ արդէն մի ուրիշն էր հրապարակ եկել աչքերը կապ, իսկ այս գոյգը վարագոյրների քամակին զրոյց էր անում առանձընացա՞ծ։

Սկսուելի քրոջ հարսը չէր մասնակցում աչքակապուկի խաղին. նա նստած էր մի ընդարձակ բաղկաթոռի մէջ, մի մենաւոր անկիւնում, ուր որ կանգնած էր Սկսուելն էլ Ոգու հետ միասին: Բայց ֆանտախաղին մասնակցեց և սիրախաղի մէջ այրուբենի ամենմի տառով սկսուող՝ յարմար խօսք զտնելու վարժութեամբ—ամենքին զարմացրեց: Նոյնպէս «եբբ», «ուր և ինչպէս» խաղում նա շատ դոշաղն էր և Սկսուելի քրոջ որդուն մեծ զուարճութիւն էր պատճառում, իր քոյրերին գերազանցելով. թէպէտ նրանք էլ պակասը չէին, եթէ Տոպեռին հարցընէինք: Այդտեղ մօտ քսան մարդ կը լինէր ջահիլ ու ծեր և ամենքն էլ խաղում էին. Սկսուելն էլ մեծ հետաքրքրութեամբ մասնակցում էր խաղին, մոռանալով որ նրա ձայնը չէր հասնում նրանց ականջին, նա շատ անգամ բարձրաձայն արտասանում էր գտած խօսքը և յաճախ ճիշտ էր լինում նրա դրտածը, որովհետև ամենասուր փշից էլ սուրն էր Սկսուելի միտքը, թէպէտ զինքը բխամտութեան էր տուել:

Ոգին գոհ էր Սկսուելի տրամադրութիւնից և այնպիսի սիրով էր նայում նրան, որ վերջինս երեսայի նման սկսեց թոյլաւորութիւն խնդրել՝ մնալ մինչև հիւրերի մեկնելը: Բայց Ոգին չէր համաձայնուում:

—«Էլի մի խաղ», ասաց Սկսուելը. «մի կէս ժամ, Ոգի, կէս ժամ միայն»: «Այո ու ոչ» անուանուած խաղն էր. Սկսուելի քրոջ որդին մի որևէ բան էր մտածում, իսկ մնացեալը աշխարհում էին գտնել. բոլոր հարցերին նա միայն «այո» կամ «ոչ» էր պատասխանում ըստ հանգամանքի: Հարցերի անընդհատ տարափի ենթարկելով, խոստովանեցրին նրան, որ մի կենդանու մասին է մտածում. մի անախորժ, վայրենի կենդանու, որ երբեմն մըթմըթում է, երբեմն խօսում, ապրում է Լոնդոնում, ման է գալիս փողոցներում, նրան ման չեն ածում ցոյց տալու համար. նա գազանանոցում չի ապրում. մորթելու ու միսը ծախելու բան չի. ոչ ձի է, ոչ էջ, ոչ կով, ոչ գոմէշ, ոչ վագր, ոչ շուն, ոչ խոզ, ոչ կատու, ոչ արջ: Ամեն նոր հարցի վրայ, նորից բռնում էր նրա ծիծաղը. վերջապէս այնպէս թուլացաւ ծիծաղից, որ, տեղիցը վերկենալով սկսեց ոտները թափահարել:

Վերջապէս չաղլիկ քենին էլ ծիծաղից թուլանալով, գոչեց.

—«Գտել եմ, գիտեմ ով է այդ, Ֆոնդ, գիտեմ ով է»:

—«Ո՞վ է, ապա», գոչեց Ֆոնդը:

—«Քեռիդ, Սկսուելը»:

Հէց այդ էր իսկապէս: Ամենքը հիացած էին, թէպէտ ումանք նկատեցին, թէ երբ հարց տուին, թէ «արջ հօ չի»,

հարկաւոր էր պատասխանել «այո՛»։ Բացասական պատասխանը նրանց ուշադրութիւնը հեռացնում էր պ. Սկուլչից, մինչդեռ նրանք քանիցս մտածել են նրա մասին։

— «Անչափ զուարճութիւն պատճառեց նա մեզ», ասաց Ֆոեդը, երախտամոռութիւն կը լինի նրա կենացը չխմելը։ Ահա մի շիշ պատրաստ գլինտվէյն և ես առաջարկում եմ բոռի Սկուլչի կենացը»։

— «Լաւ, քեռի Սկուլչի կենացը», գոչեցին նրանք։

— «Ուրախ Ծնունդ ու բարի կաղանդ եմ ցանկանում ծերուկին, ինչեկեցէ», ասաց Սկուլչի քրոջ որդին։ «Նա չկամեցաւ այդ շնորհաւորութիւնները ընդունել ինձանից, անուամենայնիւ ես բարեմաղթում եմ։ Իմ քեռի Սկուլչի կենացը»։

Քեռի Սկուլչի սիրտը աննկատելի կերպով լցուեց ուրախութեամբ և հաճոյքով. եթէ Ոգին ժամանակ տար նրան, նա ցանկութիւն ունէր իր կողմից պատասխանել միքանի ջերմ խօսքով, թէկուզ ոչ տեսնող և ոչ լսող կար նրան։ Բայց մի աւելընթարթում տեսարանը փոխուեց, հէնց որ նրա քրոջ որդին արտասանեց իր վերջին խօսքը. իսկ նա Ոգու հետ կրկին սլացաւ։

Շատ բան տեսան, հեռաւոր տեղեր ու բազմաթիւ մարդկանց այցելեցին և ամեն տեղից գոհ սրտով մեկնեցին։ Ոգին կանգ էր առնում հիւանդ մարդկանց անկողինների մօտ և ներանք ուրախանում էին, դարձնելով իրանց հայրենիքի կարօտն էին առնում, նեղութեան մէջ տառապողներին—յոյս էր ներշնչում, աղքատները—իրանց հարուստ էին զգում։ Անկեւանոցներում, հիւանդանոցներում, բանտերում, ամեն տեսակ թշուառութիւնների ապաստաններում՝ ուր որ ունայնամիտ մարդը իր անցաւոր իշխանութեամբ դուռը չէր փակել Ոգու վրայ, սա տանում էր իր օրհնութիւնը և Սկուլչին իր պատուիրաններն էր ուսուցանում։

Երկար գիշեր էր, եթէ միայն գիշեր էր այդ. բայց Սկուլչը կասկածում էր, որովհետև նրան թւում էր, թէ բոլոր Ծննդեան տօները խտացել են այն ժամանակամիջոցի մէջ, որ նա անցրել էր Ոգու հետ։ Եւ, զարմանք բան. մինչդեռ Սկուլչը նոյնն էր մնացել, անփոփոխ այդ ժամանակամիջոցում, Ոգին մեծացել ու ակներև ծերացել էր։ Սկուլչը նկատել էր այդ փոփոխութիւնը, բայց խօսք չէր ասել դրա մասին մինչև մի մանկական խաղից մեկնելը, երբ մի բաց տեղ, աչք գցելով Ոգու վրայ, նկատեց, որ նրա մազերը ճերմակել են։

— «Միթէ այդքան կարճ է Ոգինքրի կեանքը», հարցրեց Սկուլչը։

—«Իմ կեանքս երկրագնդի վրայ շատ կարճ է», պատասխանեց Ոգին, հէնց այս գիշեր խզուելու է նրա թեւը»:

—«Այս գիշեր», գոչեց Սկուռը:

—«Հէնց այս գիշերուայ կիսին: Այո, և մօտ է ժամը»:

Հէնց այդ բոլորէին ժամացոյցի զանգը խփեց երեք քառորդ տասնութիւնց անց:

—«Ներիւր համարձակութեանս», ասաց Սկուռը, ուշադրութեամբ նայելով Ոգու շորին, «բայց ես մի օտարրօտի և քեզ չպատկանող բան եմ նկատում փեշիդ տակից: Ո՞տ է դա արդեօք, թէ թմթմ»:

—«Վրայի մսին նայած, կարող էր դա մի թաթ լինել», տխրութեամբ պատասխանեց Ոգին: «Նայիր»:

Փեշքի տակից նա երկու մանուկ հանեց. ողորմելի, զրուելի, հրէշաւոր, սարսափելի: Նրանք ընկան Ոգու ոտների մօտ և կախուեցին նրա փեշքերից:

—«Նայիր, թ՛ մարդ: Նայիր, նայիր ցած», գոչեց Ոգին:

Տղայ ու աղջիկ էին: Դեղնած, նիհար, ցնցոտիներում կորած, մոայլ, քաղցած ու ստորութեան չափ խոնարհ: Ուր որ գեղածիծաղ մատաղ հասակը պիտի փափկացրած լինէր նրանց դիմագծերը և ներկած իր թարմ գոյներով, մի չոր ու կոպիտ ձեռք (կարծես ծերութեանը) կնճռոտել, ճմլել ու խեղաթիւրել էր: Ուր որ հրեշտակներ պիտի լինէին բազմած—դեւերն էին բոց դրել և սպառնալից հայեացքներ գցում այսուայն կողմ: Ոչ մի դիպուած, ոչ մի անարգութիւն, ոչ մի մարդկային մեղք, ոչ մի կերպ չէր կարող առաջացնել հրէշներ, որ սրանց կիսի չափ զզուելի ու զարհուրելի լինէին:

Սկուռը՝ սարսափած՝ յետ քաշուեց: Այս ամենից յետոյ նա աշխատեց ասել՝ «Ի՞նչ սիրուն երեխերք են», բայց այդ խօսքերը նրա բկումը մնացին և նա չկարողացաւ այդ աստիճանի պոպաւոր սուտ ասել:

—«Բո՛հն են դրանք, Ոգի», կարողացաւ միայն արտասանել Սկուռը:

—«Մարդկանցն են», ասաց Ոգին ցած նայելով նրանց վրայ: «Եւ նրանք կպչում են ինձ, բողոքելով իրանց հայրերի դէմ: Այս տղան տգիտութիւնն է, իսկ աղջիկը—աղքատութիւնը: Զգուշացի՛ր այդ զոյգից և դրանց նմաններից. ես առաւել զգուշացիր այս տղայից, որովհետեւ անէծք է դրոշմուած նրա ճակատին, եթէ միայն ջնջուելու չլինի այդ դրոշմը: Մի համաձայնուիր ինձ հետ», գոչեց Ոգին, ձեռքը դէպի քաղաքը մեկնելով: «Բամբասիր նրանց, որոնք համաձայն են ինձ հետ»:

Դու այդպէս վարուիր, ղեկավարուելով քո չնչին հաշիւներովդ՝
աւելի վատ քեզ համար: Վերջը կը տեսնեք:

— «Ոչ մի ապաստան կամ միջոց չունեն դրանք», գոչեց
Սկոուշը:

— «Բանտեր չկան», ասաց Ոգին, վերջին անգամ դարձը-
նելով նրան իր սեփական խօսքերը: «Աշխատանքի տներ չկան:
Զանգը տասներկուսը խփեց:

Մէկ էլ Սկոուշը բարձրացրեց աչքերը, բայց Ոգին չկար
այլևս: Երբ որ մարեց վերջին հարուածի արձագանգը,
նա յիշեց ծեր Մառէշի գուշակութիւնը և, աչքերը բարձրա-
ցնելով, տեսաւ մի հանդիսաւոր երևոյթ, որ ռաքից մինչև գլուխ
քողարկուած, մօտենում էր նրան, երկրի վրայ տարածուող
մառախուղի նման: